GENEALOGICKO - HERALDICKÝ HLAS

1/2000

ČASOPIS SGHS M S MARTIN

OBSAH

ŠTÚDIE - ČLÁNKY
Juraj Spiritza: Motív rodinnej genealógie
na epitafoch zo 16. a 17. storočia / 3
Pavel Horváth: Nobilitácia a erby lekárov na Slovensku
v prvej polovici 17. storočia / 17
Ľubomír Jankovič: Grafická výzdoba armálesov bratislavskej zbierky / 23
Ladislav Vrteľ: Občianska heraldika na Slovensku / 30
Igor Graus: Využitie insígnií vyznamenaní v súčasnej heraldickej tvorbe / 34

NÁZORY / 40

SPOLOČNOSTI – INŠTITÚCIE
Jörg Füchtner: Nemecké združenie genealogických spolkov / 43

BIBLIOGRAFIA / 47

KRONIKA / 48

INHALT / 49

SUMMARY / 50

Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej (zal. 1991 v Martine) podporuje záujemcov o genealógiu, heraldiku a príbuzné disciplíny, osobitne tých, ktorí skúmajú pôvod a príbuzenské vzťahy slovacikálnych rodín a osobností. Za týmto účelom poskytuje konzultácie, organizuje vedecké a vzdelávacie podujatia, vydáva periodikum Genealogicko-heraldický hlas a ďalšie publikácie, pripravuje rôzne výskumno-zberateľské akcie, buduje vlastnú knižnicu a archív.

Spoločnosť je otvorená pre domácich i zahraničných členov. Členstvo (individuálne alebo kolektívne) vzniká po zaregistrovaní vyplnenej prihlášky a zaplatení členského príspevku na príslušný kalendárny rok (100 Sk, pre študentov a dôchodcov 50 Sk, pre členov z ČR 120 Sk).

Prihlášky a prípadné otázky posielajte na adresu: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, Novomeského 32, 036 52 Martin. Telefón: 0842-413 13 72, klapka 459. Fax: 0842-413 31 88. E-mail: sismis@matica.sk. URL: http://www.genealogy-heraldry.sk. Členské príspevky a finančné dary možno poukazovať na účet spoločnosti vo VÚB Martin č. 17237-362/0200.

MOTÍV RODINNEJ GENEALÓGIE NA EPITAFOCH ZO 16. A 17. STOROČIA

Juraj Spiritza

Názov epitaf pochádza vedno so symbolizovaním kultu mŕtvych sepulkráliami z gréckorímskeho staroveku. Kresťanský stredovek si ho pôvodne osvojil ako pomenovanie pre epigrafy o (cirkevnými postulátmi a hlavne majetkom) vymedzenom okruhu osôb, ktoré opustili svet živých. V období humanizmu sa však rozšíril aj na samotné sepulkrálie. Súčasná slovenčina ním odlišuje od ostatných artefaktov spätých s kultom mŕtvych prístenné náhrobky, ktoré iba výnimočne mali oznamovať polohu hrobov. Najmä v 16. a 17. storočí ich umiestňovali na steny kostolov, aby pripamätúvali náboženskými či alegorickými výjavmi aj rôznymi textami život a zásluhy jednotlivcov, ktorých miesto večného odpočinku zvyčajne dávali na vedomie iné sepulkrálie – náhrobné dosky, sarkofágy, tumby. Napríklad v kostole sv. Egídia v Bardejove prikryli hrob bývalého mestského richtára Leonharda Haida (+8. 8. 1622) náhrobnou doskou z červeného mramoru a zároveň zvečnili jeho pamiatku dreveným maľovaným epitafom; v tom istom kostole rovnako označili hrob iného mestského richtára Tomáša Blimberga (zapísaného v matrike aj ako Blümberg; + 12. 7. 1626) a ako laudatio funebris dali urobiť roku 1627 miestnemu maliarovi Jánovi Grünwaldovi osobitný polychromovaný epitaf s adoračným výjavom (MYSKOVSZKY, s. 117-123). Texty na rôznych iných maľovaných drevených epitafoch sa dotýkajú tiež budúcnosti zomrelých, ich čakania na vzkriesenie. Prístenné náhrobky, ktoré boli v 16. a 17. storočí inštalované na Slovensku, popierajú názor, že „*takéto* (zachovávanie) *pamiatky mŕtvych bolo obvyklé len na území Ríše* (rímskej nemeckého národa), ... *aj* (vo flámskej časti) *Nizozemska a na územiach osídlených v baltských krajinách Nemcami*" (SCHOENEN, s. 874).

Netreba sa vracať k pôvodu obrazových epitafov v mystike nemeckého stredoveku (WECKWERTH, s. 147-185). Nebudeme ani vymenúvať rozmanitosti tvarov prístenných náhrobkov siahajúce od kamenných tabúľ (podobných náhrobným doskám) a maľovaných drevených triptychov po architektonizované poschodové kamenné „oltáre" a iné artefakty, ktoré rezbári rozčlenili a monumentalizovali predelami, nadstavcami, pilastrami, drapériami atď. Práve tak nebudeme skúmať, prečo maliari na niektorých nebožtíkov spodobnili a na iných podobizne chýbajú, ani hľadať metaforické vzťahy biblických výjavov k mŕtvym. Pozornosť upriamujeme len na motív rodinnej genealógie, čiže na výjav so skupinovým portrétom a asynchrónnym dejom, v ktorom mŕtve osoby orodujú za spásu duše u Boha Otca či častejšie pred krucifixom u Boha Syna, a to s členmi vlastných rodín akoby u svojich súčasníkov. Prítomnosť najbližších príbuzných vedľa nebohých orodovníkov zjavne mala vyjadriť a znásobiť prosbu k žijúcim veriacim, aby sa takisto modlili za spásu duší zomrelých. V adoračnej scéne však najsilnejšie rezonuje presvedčenie protestantizmu, že

vlastná spása sa nedá ničím kúpiť, ale každý si ju musí vyprosiť sám a v Kristovi isto nájde pri poslednom súde zhovievavého sudcu (KETELSEN-VOLKHART, s. 11).

Jedným z najstarších kamenných epitafov s nesúdobými účastníkmi adorácie je dvojdielny tabuľový prístenný náhrobok ad perpetuam memoriam dedičného spišského župana a kráľovského miestodržiteľa Alexia Turzu, ktorý umrel 25. januára 1543. Kamenosochár „priklincoval" na ňom Krista na antonitský kríž (na aký pribili jedenapol tisícročie predtým vedľa neho ukrižovaných lotrov!) a krucifix premiestnil z Golgoty do renesančného priestoru s kazetovou klenbou. Vpravo od Ukrižovaného kľačí hlava rodiny v brnení s burgundskou prilbou pred kolenami, na opačnej strane scény zopli ruky k modlitbe dcéry Alžbeta, Anna, Veronika a azda druhá manželka Magdaléna Séčiová rodená Sékeliová (HENSZLMANN, 1878, s. 134; DIVALD, 1905, s. 106). Alexejova postava zreteľne prevyšuje dievčatá s baretami vystrojené do rovnakých priliehavých šiat, aj ženu so zahalenými ústami. Napriek názoru K. Divalda nevylučujeme možnosť, že Magdaléna prenechala miesto pred krížom už nežijúcej matrimoniálnej predchodkyni Anne rodenej Satmáriovej a sama sa dala „zviditeľniť" len v latinskom nekrológiu, ktorého majuskulné litery vypĺňajú dolnú časť artefaktu; zvestuje jej žiaľ za „*najznamenitejším členom rodu a najmilovanejším a najdrahším manželom*" aj usmerňujúcu účasť na urobení epitafu. Názor, že Alexius Turzo sa oženil s Annou Fuggerovou (HRAŠKOVÁ, s. 235), koliduje so skutočnosťou. Dcéra augsburského podnikateľa Ulricha Fuggera bola manželkou Alexiovho staršieho

1. Epitaf Alexia Turzu I. 1543; Levoča, kostol sv. Jakuba Foto: J. Spiritza

brata Juraja. Pretože aj Alexiova sestra Katarína sa vydala do Augsburgu za podnikateľa Rajmunda Fuggera, neprekvapuje svedectvo použitého solenhofenského kameňa (SCHÜRER-WIESE, s. 82) a tvaru kazetového stropu o juhonemeckom pôvode prístenného náhrobku umiestneného v kostole sv. Jakuba v Levoči.

Medzi sepulkráliami, ktoré prečkali ochudobňujúce zásahy do prirodzenej podoby konkatedrály sv. Martina v Bratislave, vrátane regotizácie v 19. storočí, vynikajú nielen *„anatómiou Ukrižovaného"* (HENSZLMANN, 1880, s. 158) dva oltárovité prístenné náhrobky s reliéfnymi doskami z poslednej štvrtiny 16. storočia. Adoračné výjavy s osemčlennou meštianskou rodinou a s bezdetnými šľachtickými manželkami pretlmočil do ich bieleho mramoru nepochybne spoločný pôvodca (WAGNER, s. 155).

Prístenný náhrobok s mešťanmi (dvaja bradatí muži s portretizujúcimi znakmi a dvaja nebohí chlapci s krížikom nad hlavami napravo od krucifixu a naľavo od neho tri ženy, z nich dve nebohé a medzi nimi nebohé dievča) figuruje v štátnom zozname pamiatok ako epitaf Wolfganga Kögla z roku 1587 (SPS 1, s. 189). Je ale pravdou, že ho dal urobiť spomenutý člen bratislavskej metskej rady najmenej o desať rokov skôr. Dôkazom je pôvodný latinský text nad reliéfnou doskou, ktorý výslovne oznamuje Wolfgangovu snahu zabezpečiť pamiatku zosnulej manželky Barbory, seba samého aj žijúcej (!) manželky Magdalény. Z nemeckého nápisu vsadeného roku 1703 bratislavským mestským kapitánom a Wolfgangovým potomkom Pavlom Köglom do dolnej časti vtedy upravovaného epitafu sa dá totiž vyčítať, že Wolfgangova prvá manželka Barbora umrela 8. novembra 1552, druhá manželka Magdaléna 21. januára 1577, on osobne 25. septembra 1587 a že k nim pochovali aj tri deti. Nebránime sa myšlienke, že muž v popredí a s dlhšou bradou sprítomňuje Wolfgangovho otca, proti nemu kľačiaca žena s krížikom nad hlavou Wolfgangovu nebohú matku a po jej pravici kľačiaca žena s krížikom nad hlavou už nežijúcu Barboru Köglovú. V dvojici dotýkajúcej sa za nimi zopätými rukami krucifixu vidíme Wolfganga Kögla a jeho druhú životnú družku.

Urodzenú dvojicu s realistickým výzorom tvárí na druhom z opisovaných „bratislavských" epitafov zbavujú anonymity monogramy SI a AE pri päte krucifixu aj rodové erby pod nimi. Ten s havranom so šípom v hrudi patril Štefanovi Ilešházimu (zobrazený v husárskej krúžkovej košeli, „račom" kyryse a s husárskou otvorenou prilbou pri pravom kolene), druhý s jeleňom vyskakujúcim z hornej polovice kolesa Anne rodenej Erdődiovej (VRTEĽ, s. 173, 191) zobrazenej so skladaným španielskym golierom a v dlhom plášti. Rozsiahly latinský text s majuskulnými literami nad reliéfnou doskou potvrdzuje, že artefakt dal urobiť Štefan Ilešházi na pamiatku Anny; tá sa stala manželkou obratného politika a humanistického vzdelanca ako vdova po vojenskom hodnostárovi Štefanovi Deršfim. Keďže roku 1592 sa ako vdovec oženil druhý raz s Katarínou Pálfiovou, tiež vdovou, a to po liptovskom županovi Kružičovi, kladieme vznik epitafu pred onen rok. Nič nevyvracia domnienku, že sa tak stalo nie pred, ale nedlho po inštalovaní epitafu s Köglovskou rodinou.

Prichodí dodať tri poznámky. Anna Erdődiová nebola dcérou Štefana Ilešháziho, ako mylne uviedol pri lokalizovaní jej epitafu I. Henszlmann (1880, s. 129). Spoločný dielenský pôvod reliéfnych tabúľ s Köglovcami a Ilešháziovcami prebleskuje nielen vo výtvarnom rukopise oboch výjavov; dokladá ho aj zhodná podoba majuskulných litier latinských textov na nich. Existoval tiež prístenný náhrobok oživujúci

v pamäti Štefana Ilešháziho, ktorý skonal takmer sedemdesiatročný 5. mája 1609 vo Viedni. V súlade s testamentom ho nechala vdova Katarína pochovať, a to o tri mesiace neskôr, v Pezinku. K tamojšiemu kostolu dala pristavať pohrebnú kaplnku a v nej inštalovať prístenný náhrobok s ústrednou postavou husára so šabľou; stál vo výklenku s mušľovou klenbou, dotýkal sa ľavou rukou nenasadenej husárskej prilby s lícnicami a chráničom zátylku a v pravej ruke držal ozdobný buzogáň. Vie sa, že vdova zaplatila za dielo s mramorovými sochami nebohého aj viery, lásky a nádeje v personifikovanej podobe a s bronzovými literami bližšie neznámemu pôvodcovi 1200 toliarov (AGGHÁZY, s. 169). Stojí za zmienku, že v 18. storočí epitaf vo vtedy opätovne katolíckom kostole Nanebovzatia Panny Márie rozobrali, lebo ľud začal v nevedomej zbožnosti považovať figúru prvého protestantského palatína Uhorska za sochu svätca (DIVALD, 1927, s. 210); cínovú truhlu predali trnavskému zvonolejárovi, akiste Matejovi Orfandlovi za 221 florénov a 55 denárov (GYURIKOVICS, s. 233).

Štvrtým v poradí príkladov je nedatovaný kamenný tabuľový epitaf, ktorý sa nachádza v gotickej časti kostola Navštívenia Panny Márie v Považskej Bystrici. Výjav adorácie ohraničuje výrazný lem a dve karyatídy. Samotná scéna má dve časti: vpravo od krucifixu a pred iluzívnym mestom (Jeruzalem?) kľačí muž so štyrmi deťmi a vľavo od neho kľačí v miestnosti s gotickou klenbou žena s troma deťmi. Nad epitafom sú zamurované kamene s nápisom *HIC MEA SI DEDERIT SORS... SI NON, NIL NOSTRA... IACENT QVALIBET ILLA LOCO (Ak to môj osud dá, tak tu budú ležať naše telá, ak nie, nič to, budú ležať kdekoľvek).* Štátny zoznam pamiatok eviduje artefakt ako *„neskororenesačný epitaf Andreja Balassu a Anny Serédyovej z čias po roku 1600"* (SPS 2, s. 529). Encyklopédia Slovenska ho považuje za *„epitaf Žigmunda Balassu a jeho ženy kňažnej Zborovskej ... s mnohofigurálnou scénou situovanou do náročného krajinného a interiérového prostredia"*, ktorý vznikol okolo roku 1620 (2, s. 44). Odpoveď na otázku, kto teda kľačí pred krucifixom, treba vidieť v erboch, s hlavou zubra nad bradatým mužom v brnení a s pelikánom kŕmiacim mláďatá nad ženou s krátkou peleríny. Stotožňujú kľačiacich manželov s Ondrejom Balašom (protiosmanským bojovníkom a stoličným hodnostárom žijúcim pred rokom 1576) a Katarínou Balašovou rodenou Mindsentiovou. Pripomeňme si, že táto vraj krásna žena zo Sedmohradska tri razy ovdovela a štyri razy sa vydala, naposledy za Ondreja Balašu, ktorý sa zaiste *„rád podvolil zväzku so staršou bohatou dedičkou"* (NOVÁK, s. 171). Po jej skone sa Ondrej znovu oženil, a to s dedičkou bystrického panstva Annou rodenou Méreiovou. Žigmund Balaša (?-1623), spomínaný Encyklopédiou Slovenska, bol synom Ondreja Balašu a Kataríny Balašovej a od roku 1595 manželom Alžbety z rodu poľských kniežat Zborovských. Andrej Balaša (od roku 1643 hontiansky župan) bol ich synom a s Annou Šerédiovou sa nemohol oženiť, lebo bola druhou manželkou jeho starého otca. Andrejova prvá manželka Mária pochádzala z rodu Bakošovcov používajúcich erb s capom a viničom, druhá – Elena Suňogová (s ktorou sa zasnúbil v decembri 1633) mala rodový erb s rytierom na koni (NOVÁK, s. 48, 232). Fragmenty s nadživotne veľkými postavami Žigmunda Balašu a Alžbety Balašovej-Zborovskej, vsadené druhotne s inými fragmentami z červeného mramoru do stien novovodobej prístavby kostola v Považskej Bystrici, naznačujú, aké impozantné rozmery dostal okolo roku 1623 zrejme poschodový (a už v závere 17. st. rozobratý?) prístenný náhrobok syna a nevesty Ondreja Balašu. Citovaný elegický distychon napriek očividnej neúplnosti

naznačuje, že opisovaný epitaf neobjednali Ondrejovi dediči; súdiac podľa počtu zobrazených detí urobil tak Ondrej istý čas po druhom sobáši. Hoci nepoznáme spoľahlivé údaje o Ondrejovom úmrtí, vylučujeme datovanie epitafu do *„druhej pololovice XVII. storočia"* (WAGNER, s. 154); pochádza zrejme z tretej tretiny 16. storočia.

Posledný z kamenných prístenných náhrobkov na ktoré upozorňujeme, je neveľký artefakt s trojuholníkovým štítom z poslednej tretiny 16. storočia v kostole sv. Juraja vo Svätom Jure (o. Pezinok). Vybrali sme ho kvôli veku (patrí na západnom Slovensku k najstarším), určeniu (mal označovať ozajstný hrob) a tiež spôsobu vyjadrenia vyslyšanej prosby manželskej dvojice, aby mohla vstúpiť do sveta nadpozemskej blaženosti. Svet ľudí (s náznakom mesta obohnaného hradbami) spája s nebom rebrík končiaci v rukách Všemohúceho v pluviáli a s biskupskou mitrou; dole sa rebríka pridŕža ľavou rukou kľačiaci muž v brnení bez prilby a pravou kľačiaca žena so zahalenými ústami. Anjeli vystupujúci po rebríku pozývajú oboch, aby ich nasledovali. Nemecká časť textu pod reliéfnou doskou oznamuje, že v hrobe pred epitafom čaká na vzkriesenie podkapitán bratislavského hradu Jakub s (príznačným) priemenim Mordax (Hryzavý), ktorý umrel 19. októbra 1572 a s ním Agneša rodená Grassová, ktorá ho nasledovala na onen svet 2. novembra 1572. Latinská časť textu vyjadruje životnú aj posmrtnú zviazanosť nebohých slovami *CONIVGEO ET TVMVLO DEVS HOS CONIVNXIT IN VNO / ET POST FATA MANET CONIVGIALIS AMOR.* Heraldické štíty s dvoma motykami pri Jakubových nohách a s troma rýľmi pri Agnešiných nohách môžu oznamovať vedno s lokalitou pochovania vinohradnícky pôvod pochovaných, taktiež ale symbolizovať atribútmi sv. Izidora ich mimoriadnu zbožnosť a dobročinnosť (REMEŠOVÁ, s. 27).

Možno najstaršie zachované maľované laudatio funebris s orodujúcim Mikulášom Czerocim, manželkou Zuzanou, ôsmimi deťmi a rodovým erbom je, a to od roku 1530, v kostole Nanebovzatia Panny Márie v Spišskej Starej Vsi (o. Kežmarok). Epitafy dávali vyrezávať a maľovať práve tak v Liptove, Turci a inde; najväčšej obľube sa ale tieto polychromované artefakty zjavne tešili v 17. storočí u protestantov v Gemeri, Šariši a na Spiši. Aj preto uprednostňujeme príklady z Brezovice (o. Sabinov), Levoče, Bardejova, Štítnika (o. Rožňava), Ľubice (o. Kežmarok) a Spišskej Soboty, pričlenenej 1. januára 1946 k Popradu.

Vitálny oravský šľachtic Jób Zmeškal (1552-1632) dal urobiť dva epitafy – roku 1600 na pamiatku prvej manželky Petronely z rodu Geletfiovcov, druhý o dvadsaťdva rokov neskôr pre seba a druhú manželku Annu rodenú Sentivániovú. Starší (roku 1998 reštaurovaný) visí v kostole Všetkých svätých v Brezovici. Banskobystrický pictor Jakub Khien umiestnil na strednú tabuľu triptychu rozsiahle latinské nekrológium, pod neho komponovanú scénu so Svätou Trojicou, Ukrižovaním a alegorizovaným sprievodom Krista Triumfátora a celkom dole oddelený výjav s desaťčlennou rodinou kľačiacou v oratóriu pred oltárikom s obrazom Krista, ktorý sa vznáša so zástavou v ruke nad hrobom. Horné dve tretiny pohyblivých krídiel vypĺňajú latinské texty, ich dolné tretiny erb Jóba Zmeškala (s býkom a monogramom IZ) a nebohej s obrneným ramenom držiacim buzogáň, čiernym havranom (?) a monogramom PG. Hoci Petronela žila len dvadsaťsedem rokov, povila o dvadsaťdva rokov staršiemu manželovi šiestich synov a dve dcéry. Červené krížiky nad detskými perinkami

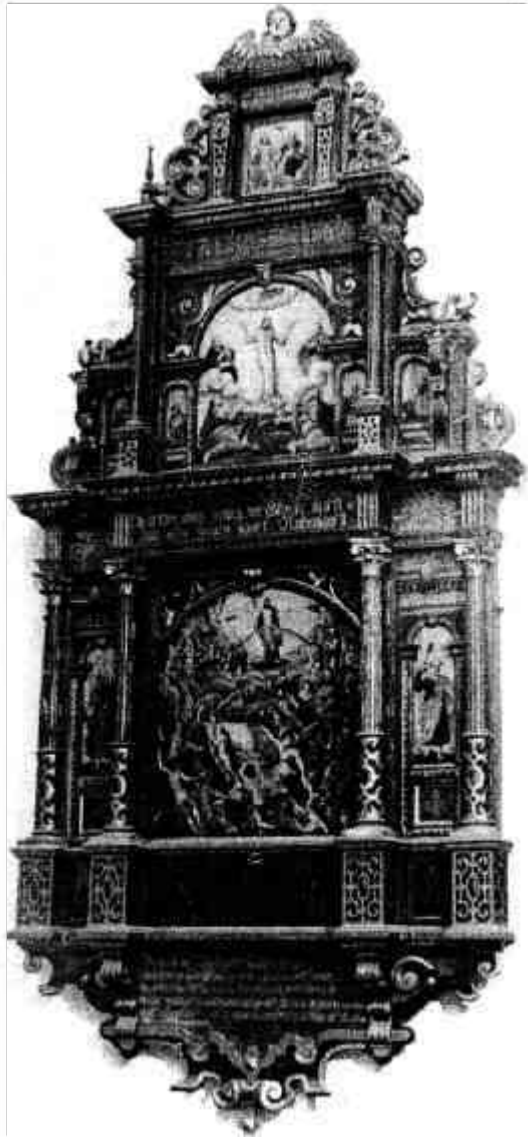
2. Stredná časť epitafu Petronely Zmeškalovej 1600, Brezovica, kostol Všetkých svätých. Foto: Archív Pamiatkového ústavu v Bratislave

pred otcovými kolenami oznamujú, že Jób ml. a Pavol nepreživ oveľa matkino šestonedelie. Krížik nad tretím synom zvestuje, že ani on sa nedožil zoznámenia so všetkými súrodencami z otcovho druhého manželstva. Mená evanjelistov na kolesách Aminadabovho voza s Kristom triumfujúcim nad smrťou a diablom (kostlivec a pekelník na reťazi za vozom), osvedčujú maliarovu znalosť dedičstva stredovekej symboliky, v ktorej Vykupiteľ putoval svetom s nevestou Cirkvou na kolesách evanjelií (SAUER, s. 62). Dodávame, že kamenný prístenný náhrobok s rodovými erbmi Zmeškalovcov a Sentivániovcov, ktorého dokončenie Jób Zmeškal prežil o desať rokov, je umiestnený v kostole sv. Kataríny Alexandrijskej v Dolnom Kubíne.

Štyri ďalšie prístenné náhrobky pripomínajú s inými epitafmi v kostole sv. Jakuba v Levoči viac než pamiatku nebohých. Ich architektonizovaná veľkoleposť prezentuje tiež majetkové sebavedomie levočských mešťanov. Najstarší s ústredným výjavom o Jakubovom sne v Bét Ele ohlasuje od roku 1602 sliezsky pôvod a rodinné väzby senátora a kostolného otca Juraja Buchwalda (1536-1602), ktorý spísomňoval *„drobnou a úhľadnou novou nemeckou gotickou kurzívou"* levočské kostolné registre (ŽIFČÁK, s. 254).

Z textu pod rodinou orodujúcou u Ukrižovaného zaznieva tiež, že po jeho ľavici kľačia synovia Juraj ml. a Pavol z prvého manželstva a na „ženskej" strane kľačí ich matka Fides (ktorá umrela po 17 rokoch manželstva), vedľa nej jej dcéry Žófia a Zuzana, vdova Praxeda Heinischová (ktorá bola Buchwaldovou manželkou 10 rokov) a tretia manželka Margita rodená Kunischová, s ktorou žil len sedem rokov, lebo ako šesťdesiatročný vrátil dušu Stvoriteľovi. Identitu ďalších dvoch postáv zakrýva tieň zabudnutia.

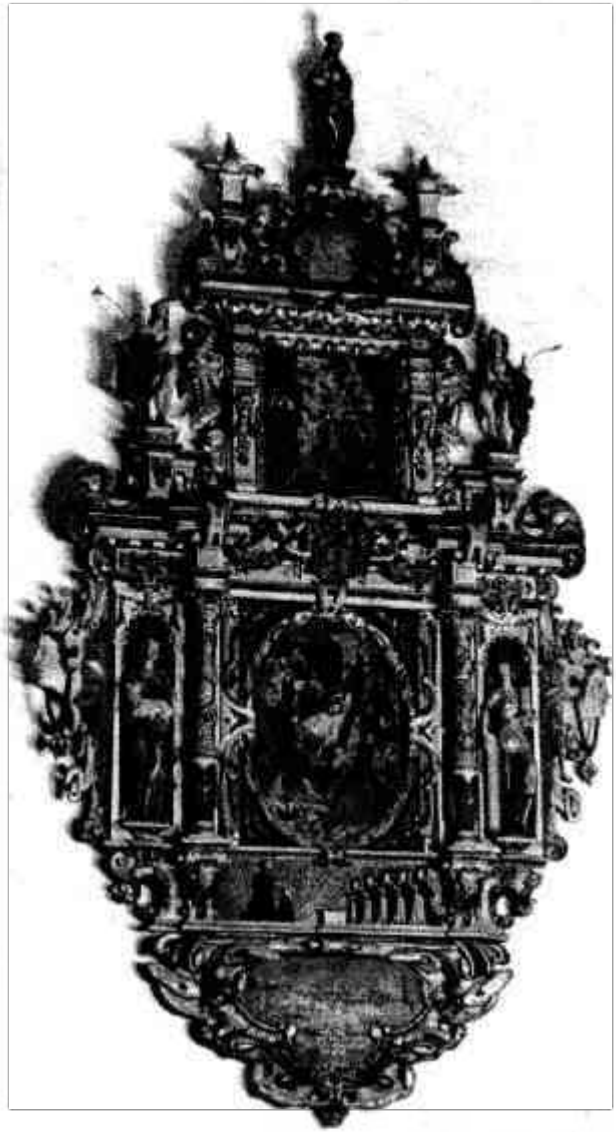
Trojposchodový artefakt so stĺpovou architektúrou a ústredným obrazom Kristovho stretnutia so stotníkom v kafarnaume spomína literatúra ako epitaf Daniela Hirschera z roku 1607 (DIVALD, 1907, s. 52), Daniela Hirchlera z roku 1608 (SPS 2, s. 214) aj ako maľovaný epitaf Daniela Hirschlera z roku 1609 (FRICKÝ, s. 344). V jeho predele kľačí pri krucifixe v miestnosti s nízkym stropom (pohrebnej kaplnke?) desať postáv zoskupených podľa pohlavia. Malé kríže v zopätých rukách zosnulého veľkoobchodníka s koreninami a člena mestskej rady a iných orodujúcich oznamujú, že hlava rodiny prežila dvoch z troch synov, dve z troch manželiek (zobrazených so skladanými španielskymi goliermi a rovnakými vysokými klobúkmi) i dve z troch dcér. Štvorriadkové nekrológium pod predelou svedčí, že Daniel užíval prímenie Hir-

3. Epitaf Žofie Greffovej 1609; Levoča, kostol sv. Jakuba. Foto: Š. Pěchy

scher, umrel 10. augusta 1607 vo veku šesťdesiatšesť rokov a *„epitaphium"* dala urobiť manželka Eva rodená Guttsmullová roku 1608. Štátny zoznam pamiatok aj jeho východoslovenské vydanie identifikujú epitaf nesprávne transkribovanými prímeniami a K. Divald a A. Frický aj neskutočnými letopočtami.

Jeden z najhonosnejších rezbársko-maliarskych sepulkrálnych artefaktov v spomenutom kostole eviduje štátny zoznam pamiatok ako epitaf Lorenza Graffa z roku 1609, z ktorého chýba nadstavec, krídla a spodná nápisová doska (SPS 2, s. 214). Po roku 1907 bola z neho však odstránená stredná časť s obrazom posledného súdu a predela s obrazom orodujúcej rodiny. V súčasnosti je artefakt opäť kompletný. Z nekrológia pod predelou sa dá spoľahlivo vyčítať, že epitaf nepripomína pamiatku levočského remenára, potom veľkoobchodníka a napokon richtára Vavrinca Greffa, ale manželky Žofie rodenej Hirscherovej, ktorá umrela 16. februára 1608 Epitaf bol hotový o štrnásť mesiacov neskôr, a to 15. apríla 1609.

4. Epitaf Jána Wolfa
1625, Levoča, kostol sv. Jakuba.
Foto: Š. Péchy

K. Divald chybne prečítal rok Žofiinho skonu, aj rok zhotovenia epitafu (DIVALD 1907,s. 50).

Najrozmernejší z „levočských" epitafov vyniká výškou (9000 mm), šírkou (4500 mm) aj obdivuhodnou úrovňou umeleckého prejavu. Líši sa tiež nahradením obrazu s adorujúcou rodinou skupinou plastických postáv kľačiacich pred (strateným) krížom. Štátny zoznam pamiatok prevzal starší odhad roku vzniku (1640) a dielenského pôvodu (K. Kollmitz), ponechal ale bez povšimnutia správny opis jeho ústredného obrazu aj publikovanú záverečnú časť nekrológia (SCHÜRER-WIESE, s. 83) a artefakt považuje za epitaf Zuzany Buchwalderovej s maľbou Smrť sv. Jozefa v strede (SPS 2, s. 214). V strede epitafu je však, a to medzi postavami personifikovaných cností (statočnosť so stĺpom a milosrdenstvo s ovečkou) oválny obraz Zmŕtvychvstania a zachované časti obhoreného 14-riadkového nekrológia pod sedemčlennou rodinou výslovne oznamujú, že epitaf dala urobiť Zuzana Buchwalderová na pamiatku manžela, ktorý ako štyridsaťpäťročný podľahol zraneniu v Prešove. Vďaka Gašparovi Hainovi a jeho Spišskej alebo levočskej kronike môžeme identifikovať manžela Zuzany Buchwalderovej (dcéry Juraja Buchwalda?) ako levočského veľkoobchodníka a senátora Jána Wolfa, ktorý prišiel na Spiš z Bratislavy. Na poslednú z ciest v mene mesta sa vydal so senátorom Jánom Langom 17. januára 1625. V Prešove mali okrem iného odovzdať pozlátenú čašu pre panovníka a tiež kúpiť za 3000 florénov pre Levoču sudy na víno. Neďaleko Prešova oboch postrelili zbojníci a o všetko ich obrali (HAIN, s. 156-378). Stotožnenie obete prepadnutia so zdanlivo anonymným manželom Zuzany Buchwalderovej (pochovaným 25. 1. 1625 v Levoči) potvrdzuje hovoriaci erb nad ústredným obrazom epitafu so stojacim vlkom (Wolf) držiacim vytasený meč. Epitaf, poškodený už roku 1747 pri požiari mesta a neskôr červotočom, bol v rokoch 1965-1966 reštaurovaný; chýbajúci krucifix nebol nahradený, ani chýbajúce časti nekrológia neboli dopísané. Nemusíme spochybňovať údajný až pätnásťročný odstup medzi skonom Jána Wolfa a fiktívnym letopočtom dokončenia artefaktu. Rok jeho vzniku zistil Heřman Kotrba priamo na epitafe v signatúre JHSP 1625, ktorú rozpisujeme: *J[ohann] – H[ans] S[chwenke], P[irna] 1626* (THIEME-BECKER, s. 381). Napriek zhodnému krstnému menu, prímeniu aj tragickému skonu nemožno stotožňovať levočského mešťana Jána Wolfa s rovnomenným bardejovským mešťanom, ktorého zabili zbojníci, ako to oznamujú na jeho maľovanom drevenom epitafe dve nekrológiá v nemčine a latinčine (ŽEBRÁCKY, s. 37), 20. júna 1628 pri Dupline (o. Stropkov).

Už sme naznačili, že v prvej polovici 17. storočia obohatila pozoruhodná kolekcia polychromovaných epitafov aj mobiliár kostola sv. Egídia v Bardejove (MYSKOVSZKY, s. 109-131). Nábožensk á nevraživosť však zneužila na prahu 20. storočia jeho opravu na vyhostenie artefaktov s vyobrazeniami bývalých popredných protestantských mešťanov (vrátane richtárov a kníhtlačiara Jakuba Klösa ml.) medzi bezcenné haraburdie (MIHALIK, s. 102). Zo šestnástich epitafov, ktoré pred rokom 1907 doslova zachránili nadšenci pre súčasné Šarišské múzeum v Bardejove, všímame si len najrozmernejší z roku 1625 s pôsobivým ústredným obrazom Utíšenia búrky na mori a takmer portretizujúcim spodobnením nebohého. Vďaka opisu V. Myskovszkého z roku 1879 vieme, že pôvodne visel v bezprostrednej blízkosti hlavného oltára, od pôvodcu dostal podobu gotického portálu s dvoma stĺpmi a už dávnejšie pretreli na ňom šedivou farbou výjav adorácie aj tri latinské a nemecké texty o bývalom farárovi

Martinovi Weigmannovi a Margite Weigmannovej rodenej Glatzovej. Bardejovský rodák Martin Weigmann študoval v Grazi, Vroclave, Frankfurte nad Odrou a Wittembergu. V rokoch 1604-1606 učil v Prešove, potom pôsobil v rodisku ako rektor školy a protestantský farár. Vynikol tiež ako producent plátna (MAREČKOVÁ, s. 44). Žil len štyridsaťsedem rokov (1575–29. 8. 1622). Bardejovský maliar Matias Grünwald epitaf dokončil, signoval a datoval tri roky po Weigmannovom skone. Dodatočné krížiky nad hlavami troch synov (vrátane Jána, ktorý bol roku 1664 bardejovským senátorom), aj troch dcér sťaby naznačovali, že z rodiny zhromaždenej pri krucifixe pod trojitou arkádou sa nikto nedožil roku 1672, kedy kostol dostali nazad katolíci. Napriek neúplnosti záznamov v príslušnej matrike zomrelých nevylučujeme, že symbol smrti domaľovali práve vtedy nad farárovu rodinu ako dôkaz návratu celibátu do Bardejova. V roku 1985 bol epitaf reštaurovaný.

Pri predstavovaní príkladov adoračných výjavov s nesúdobými účastníkmi prichodí pristaviť sa v gemerskom Štítniku, menovite v tamojšom ev. a. v. kostole pri prístenných náhrobkoch Jána Gelitnika z roku 1635 a Andreja Fabrícia z roku 1646. Na staršom vyjadrujú až tri obrazy vieru vo vzkriesenie – so Zmŕtvychvstaním v nadstavci, s Jonášom a veľrybou v strede a orodujúcou rodinou v predele. Spolu s nebohým „priviedol" maliar ku krucifixu ďalších troch mužov, piatich chlapcov, dve ženy a tri dievčatá. Nemôžeme sa oprieť o matriky, aby potvrdili alebo vyvrátili domnienku, že pictor spodobnil vedľa osemdesiatštyriročného štítnického mešťana

5. Epitaf Martina Weigmanna
1625; Bardejov, Šarišské múzeum.
Foto: Archív Pamiatkového ústavu v Bratislave

Jána Gelitnika (starší muž s bradou v popredí výjavu) prvú a už vtedy nežijúcu manželku, jej troch dospelých synov a druhú manželku, s ktorou splodil ešte osem potomkov.

Mladší a menší z oboch „štítnických" epitafov spomíname napriek tomu, že pôvodca *„podujal sa na úlohu, ktorá presiahla jeho odborné schopnosti"* (NOVOTNÁ, s. 92). Dôvodom je trojgeneračné zaľudnenie adoračného výjavu (s ešte žijúcim otcom nebohého, nebohým, dvoma chlapcami, manželkou nebohého, troma nežijúcimi dievčatmi a ďalšími troma dcérami?), hlavne ale jazyk textu pod výjavom. Oznamuje, že *Ku Pamatcze a k Poczywosczy Dwogyczi / hodneho a wznesseneho muže Pana Andre ge / Fabrycyusa Hrobnik Tento wystawen / Roku 1646.*

Na Spiš sa vraciame aj za poslednými dvoma príkladmi, a to do Ľubice a Spišskej Soboty. Epitaf pre ľubického (súkeníka?) a v rokoch 1641-1657 viacnásobného prísažného Tobiáša Jóniho z roku 1658 spomínajú historici ako výtvor dielne pôsobiacej v údolí Popradu (DIVALD 1907, s. 54) a s pomerne náročným prejavom (NOVOTNÁ, s. 98), v ktorom rezonuje tvorivý vplyv levočského rezbára Krištofa Kollmitza (SCHÜRER-WIESE, s. 84). Dejiny Ľubice uviedli v závere 19. storočia do literatúry rok 1657 ako (nesprávny) dátum zhotovenia epitafu (WEBER, s. 88). Štátny zoznam pamiatok prevzal bez overenia staršie správy o jeho umiestnení (SPS 2, s. 252) a za súčasť mobiliáru rímskokatolíckeho farského kostola v Ľubici ho vydávajú aj súčasné obecné anály Z minulosti Ľubice (CHALUPECKÝ, s. 137). Poškodený epitaf z polychromovaného lipového dreva síce ešte visel pred vznikom prvej Slovenskej republiky v kostole Nanebovstúpenia Panny Márie, neskôr ho ale, nevedno kedy, z pôvodného stanovišťa odstránili. Nepodarilo sa zistiť, či je medzi anonymnými fragmentami iných epitafov zanikajúcich na povale kostola sv. Ducha v Ľubici (SPS 2, s. 252). Dobová fotografia dokazuje, že artefakt dostal podobu barokovej brány s dvoma stĺpmi, čiže vyjadroval Tobiášov prechod zo sveta živých do posmrtného sveta. Rezbár ovinul stĺpy viničom so strapcami hrozna, aby pripomenul liturgickú premenu vína na Kristovu krv. Takisto zdvojeniu adoračného výjavu, ktorý maliar zobrazil vo výrazne oddelenej predele rodinou kľačiacou pri krucifixe a zopakoval ho na ústrednom obraze trojicou mužov stojacich pri krucifixe, nechýbala poučujúca symbolizácia. Z orodujúcej rodiny poznáme okrem nebohého manželku Gertrúdu, syna Jána (ktorí epitaf podľa O. Schürera a E. Wieseho dali urobiť) a syna Tobiáša ml., ktorý sa stal otcovým nástupcom v remesle aj na radnici. Absencia ľubických matrík z oných rokov ponecháva meno adorujúcej dcéry v anonymite. Mýlime sa, ak v mužoch na ústrednom výjave tušíme Martina Luthera, Filipa Melanchtona a spišskobelianského rodáka Vavrinca Serpiliusa, ktorý ako Melanchtonov žiak a priateľ udomácňoval Lutherovo učenie na Spiši a od roku 1564 pôsobil ako protestantský farár práve v Ľubici?

V Spišskej Sobote uzreli v šiestom decéniu 17. storočia svetlo sveta dvaja sochári – 23. júna 1652 Ján Brokoff a 8. januára 1660 Pavol Gross ml. Prvý sa stal zakladateľom dielne a rodu v Prahe, druhý prevzal pred 17. decembrom 1688 otcovu dielňu v rodisku. V nej vsadil do bohato členeného rámu z ankantov, perlovca, ušníc a s pol postavami anjelov ústredný obraz Ukrižovaného s adorujúcou rodinou, oválny obraz Kristovho kladenia do hrobu v nadstavci a festón s datovaným nekrológiom v dolnej časti artefaktu. Výsledok jeho umeleckej invencie a rezbárskej bravúry je zaradený do štátneho zoznamu pamiatok ako *„epitaf Juraja Grossa st. od Pavla Grossa*

6. Epitaf Pavla Grossa staršieho 1688, Spišská Sobota, kostol sv. Juraja Foto: Š. Péchy

ml." (SPS 2, s. 519; FRICKÝ, s. 43). Nekrológium ale zreteľne oznamuje, že sebavedomý, ani nie dvadsaťdeväťročný *„poriadny a umelecky zdatný Pavol Gross sochár"* urobil *„epitaphium"* predovšetkým na pamiatku nebohého otca Pavla, ale aj ešte žijúcej matky Mariny a celej rodiny: *ANNO 1688 DIE 17 DECEMBRIS / DIESES EPITAPHIV(m) HAT DER EHR / Hafte und Kunstreiche PAVL GROSS, Bieldhauer Allhier / SEINE(n) NVN MEHR IN GOTT RVHENDEN / HERRN VATER PAVLO GROSS, SEINER FRAV MU / TER MARINA, Welche noch bey Leben ist, VND DER GAN / TZE[n] FAMILIE ZV IMMERWERENDE[m] GEDACHNIS / AVFGERICHTET.* Matrika pokrstených a zomrelých spišskosobotských evanjelikov a. v. z rokov 1555-1674 identifikuje tri ženské postavy po pravici Mariny Grossovej ako zhotoviteľove sestry Máriu (*1655), Katarínu (*1657) a Annu (*1664). Na obraze chýba brat Ján (1662-1663) i sestry Dorota (1664-1665; dvojča Anny) a Zuzana (1672 1673).

Viktor Myskovszky si už v roku 1879 všimol,

že *„hlavný oltár v spišskovlašskej rím. kat. kaplnke nie je ničím iným, ako luteránskym epitafom"* (MYSKOVSZKY, s. 109). Podobne prerobili vo farskom kostole v Ruskinovciach (o. Levoča) epitaf bližšie neznámeho Jána Pentza (+28. 12. 1608) na oltár sv. Alžbety Uhorskej a iný epitaf zo 17. storočia s teraz už anonymnou štrnásťčlennou adorujúcou rodinou na oltár Krista kráľa; obidva oltáre previezli po 2. svetovej vojne pri zriadovaní Vojenského obvodu Javorina do Kežmarku a napokon ich inštalovali v kostole Narodenia Panny Márie v Klčove (o. Levoča). Takisto v bývalom farskom kostole v Šindliari (o. Prešov) slúžil druhotne do tretej štvrtiny 20. storočia prístenný náhrobok z roku 1627 ako hlavný oltár a iný z rovnakého roku ako bočný oltár (SPS 3, s. 245). Pôvodnú funkciu prvého artefaktu dokladá obraz v predele s prosiacim otcom, štyrmi synmi, dvoma matkami a piatimi dcérami vrátane objednávateľovej nebohej prvej manželky a piatich neživých detí, na druhom obraz s anonymným prosebníkom, jeho šiestimi synmi, dvoma manželkami a štyrmi dcérami. Nechýbalo veľa a tieto doklady existencie renesančnej dielne v Spišskom Podhradí (o. Levoča) s rezbárom Ľudovítom Clemensom a maliarom Ľudovítom Jánom Ivanischom by sa nezachovali, lebo po postavení väčšieho chrámu stratili farníci aj správca fary záujem o starobylý kostol z roku 1300 i o jeho mobiliár. Reštaurované artefakty sú od roku 1966 súčasťou zbierkového fondu Východoslovenského múzea v Košiciach. Rovnakej premeny sa nedočkali protestantské epitafy umiestnené v kostole sv. Martina v Spišskej Kapitule (miestna časť Spišského Podhradia). V rokoch 1777-1779 ich pri barokovej úprave chrámu úplne zničili (SPS 3, s. 170).

Hoci prístenné náhrobky nemali označovať skutočné hroby, patria k sepulkráliám, ich vznik je neodmysliteľne spojený s majestátom smrti a kultom mŕtvych. Nepochybne sa zachovala iba časť kamenných aj malovaných drevených epitafov zo 16. a 17. storočia vrátane epitafov so skupinovým portrétom nebohých a ich najbližších príbuzných. Napriek neúplnému počtu však prezentujú tieto výsledky kamenosochárskej, rezbárskej a maliarskej invencie aj zručnosti dôležité výpovede o reakcii nášho prostredia na impulzy európskeho výtvarného cítenia v dobe doznievajúceho stredoveku a nastupujúceho novoveku, v dobe, ktorú určujúco formovalo tiež augsburské vierovyznanie. Práve vzhľadom na z neho vyplývajúce presvedčenie, že spása duše sa nedá kúpiť (ani veľkorysým fundátorstvom zdôrazňovaným na starších náhrobných doskách), malo by sa prestať so zaradovaním adorantov zobrazených na epitafoch, najmä na malovaných drevených, medzi donátorov. Klačiaci meštan z druhej polovice 16. storočia a prvej polovice 17. storočia, ale nielen on, už nebol jedincom spoliehajúcim sa vo veciach posmrtných na donátorské zásluhy, kvôli svojej posmrtnej budúcnosti a spáse sa obracal k Bohu a hlavne Kristovi ako veriaci prosebník (KETELSEN-VOLKHART, s. 11).

Nemohli sme uverejniť úplný zoznam prístenných náhrobkov so skupinovým portrétom nesúdobých adorantov. Pokúsili sme sa aspoň naznačiť ich nadčasovú výrečnosť o príbuzenských väzbách nebohých, o ktorých neraz mlčia i matriky. Keď to bolo potrebné, opravili sme zároveň nesprávne pripísanie epitafu v literatúre pamiatke inej osoby, jeho chybné datovanie aj fiktívne umiestnenie. Vedome sme sa nedotkli hodnotenia zjavných rozdielov v umeleckej hodnote opisovaných artefaktov, prítomnosti katolíckej ikonografie na epitafoch protestantov, ani epigrafického rozboru ich textov.

Literatúra

AGGHÁZY, M.: *Felvidéki XVII. századi főúri síremlékeink stílus eredete.* In: Művé szettörténeti értesitő, 1957.

DIVALD, K.: *Szepesvármegye művészeti emlékei 1-3.* Budapest 1905-1907.

DIVALD, K.: *Magyarország művészeti emlékei.* Budapest 1927.

ENCYKLOPÉDIA SLOVENSKA 2. Bratislava 1978.

FRICKÝ, A.: *Pamiatky hnuteľné Východoslovenského kraja v štátnych zoznamoch.* Prešov 1969.

GYURIKOVICS, Gy.: *Illésházi nádor szobra.* In: Akadémiai Értesitő, 1847.

HAIN Gáspár *Lőcsei krónikája.* Levoča 1910-1913.

HENSZLMANN, I.: *Lőcsének régiségei.* Budapest 1878.

HENSZLMANN, I.: *Magyarország csúcsíves stylü műemlékei 2.* Budapest 1880.

HRAŠKOVÁ, N.: *Renesančné epitafy a náhrobníky na Slovensku.* In: Umění a řemesla, 1969.

CHALUPECKÝ, I. (zost.): *Z minulosti Ľubice.* (Kežmarok 1996).

KETELSEN-VOLKHART, A. D.: *Schleswig-Holsteinische Epitafien des 16. und 17. Jahrhundert.* Neumünster 1989.

MAREČKOVÁ, M.: *Společenská struktura Bardejova v první polovině 17. století.* Brno 1978.

MIHALIK, J.: *A bártfai epitáfiumok.* In: Múzeumi és Könyvtári Értesitő. 1907.

MYSKOVSZKY, V.: *Bártfa középkori műemlékei 1.* Budapest 1879.

NAGY, I.: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal 1-12.* Budapest 1858-1865.

NOVÁK, J.: *Rodové erby na Slovensku 1. Kubínyiho zbierka pečatí.* Martin 1980

NOVOTNÁ, M.: *Maľba renesančných epitafov na Slovensku.* 1981 (diplomová práca, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave).

REMEŠOVÁ, V.: *Ikonografie a atributy svatých.* Praha 1991.

SAUER, J.: *Symbolik des Kirchengebäudes und seiner Ausstattung in der Auffassung des Mittelalters.* Münster 1964.

SCHOENEN, P.: *Epitaph.* In: Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte 5. Stuttgart 1967.

SCHÜRER, O.–WIESE, E.: *Deutsche Kunst in der Zips.* Brno 1938.

SÚPIS PAMIATOK NA SLOVENSKU 1. Bratislava 1967; 2, Bratislava 1968; 3, Bratislava 1969.

THIEME, U.–BECKER, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler 30.* Leipzig 1936.

WAGNER, V.: *Dejiny výtvarného umenia na Slovensku.* Trnava 1930.

WEBER, S.: *Geschichte der Stadt Leibitz.* Kežmarok 1896.

WECKWERTH, A.: *Der Ursprung des Bildepitafs.* In: Zeitschrift für Kunstgeschichte, 1957.

VRTEĽ. L.: *Osem storočí slovenskej heraldiky.* Martin 1999.

ŽEBRÁCKY, G.: *Sprievodca sbierkami Župného múzea v Bardiove.* Bardejov 1926.

ŽIFČÁK, F.: *Levočské kostolné registre zo 16. a 17. storočia ako historicko-genealogický prameň.* In: Zborník príspevkov k slovenským dejinám. Bratislava 1998.

Ďakujem za pomoc pri heuristike PhDr. J. Kurucárovej zo Štátneho oblastného archívu v Bytči, Mgr. A. Žifčákovej zo Štátneho oblastného archívu v Levoči aj PhDr. V. Plávkovej a ňou vedenému Archívu Pamiatkového ústavu v Bratislave.

NOBILITÁCIA A ERBY LEKÁROV NA SLOVENSKU V PRVEJ POLOVICI 17. STOROČIA

Pavel Horváth

Šľachtictvo udeľoval v Uhorsku už od stredoveku panovník vydaním tzv. armálnej listiny (privilégia na používanie erbu), a to len za zásluhy a na odporúčanie vyššie postavených osôb alebo inštitúcií. To sa týkalo aj vzdelancov plebejského alebo meštianskeho pôvodu, ku ktorým patrili aj lekári. Tí síce patrili k vyššej spoločenskej vrstve tzv. honoráciorov (inteligencie) a mali na rozdiel od poddaných aj určité práva, ako nešľachtici však nemohli nadobúdať pozemkové majetky a ani zastávať vyššie verejné úrady, čo bolo vyhradené iba šľachticom. Zásluhy lekárov, vďaka ktorým boli častejšie nobilitovaní, spočívali obyčajne v úspešnej liečbe a prinavrátení zdravia vysokopostaveným a váženým osobám, nezriedka aj panovníkom. V takýchto prípadoch odporúčania na ich povýšenie do šľachtického stavu dávali tieto osoby, prípadne aj kráľovské kancelárie alebo magistráty slobodných kráľovských miest. Povyšovanie do šľachtického stavu nebolo už v prvej polovici 17. storočia vo väčšine prípadov spojené s donáciami na majetky. Malo vzdelancom, ich rodinným príslušníkom a potomkom zaistiť väčšiu vážnosť a spoločenskú prestíž. A to hlavne tým, že slobodní šľachtici a aj ich potomci boli v stavovskej spoločnosti všade uprednostňovaní, mohli nadobúdať a vlastniť nehnuteľné majetky a zastávať verejné úrady.

Aj keď odporúčania na ich povýšenie do šľachtického stavu podávali vyššie postavené osoby alebo inštitúcie, žiadosť o nobilitáciu si obyčajne vzdelanci podávali sami a sami mohli navrhnúť aj svoj šľachtický erb. Ak tak neurobili, erb pre nich navrhli a spolu s armálnou listinou vyhotovili v kráľovskej kancelárii, kde bolo treba za vyhotovenie listiny aj zaplatiť. V prvej polovici 17. storočia bolo do šľachtického stavu povýšených aj viacero vynikajúcich lekárov na Slovensku a v našom príspevku sa nimi budeme bližšie zaoberať. Ak sa nám zachovali ich erby, alebo máme aspoň informácie o ich existencii a obsahu, venujeme pozornosť aj im.

1. Najvýznamnejším z nobilitovaných lekárov bol nepochybne *Samuel Spillenberger* (1575-1655) zo Spiša. Pochádzal zo starej levočskej rodiny a po absolvovaní strednej školy v rodnom meste študoval na univerzitách v Nemecku. Doktorský diplom však získal na univerzite vo švajčiarskom Bazileji v r. 1597. Potom sa trvalo usadil v Levoči ako mestský lekár a súčasne zastával aj funkciu hlavného lekára Spišskej stolice. Samuel Spillenberger si skoro získal povesť vynikajúceho odborníka a začas liečil aj palatína Juraja Turzu (1609-1616), sedmohradské knieža Gabriela Betlena (1613-1629), ba pozvali ho aj do Viedne k umierajúcemu cisárovi Matejovi II. v r. 1619. Za zásluhy ho palatín Juraj Turzo doporučil na povýšenie do šľachtického stavu, čo cisár v r. 1615 aj urobil. V r. 1614 sa nám v turzovskej korešpondencii zachovala aj Spillenbergerova žiadosť o nobilitáciu a v nej okrem lekárskych zásluh spomína i svoj priekopnícky podiel na rozvoji papiernictva v Uhorsku.[1]

Armálna listina s vyobrazením šľachtického erbu Samuela Spillenbergera sa nám nezachovala. Podobu erbu však poznáme z jeho osobnej pečate z r. 1638 i z osobnej pečate jeho brata *Jonáša Spillenbergera*, levočského lekárnika z r. 1648, ktoré sa nám

1. Erb Spillenbergerovcov na pečatiach z rokov 1638 a 1648 (Štátny oblastný archív Levoča)

zachovali na písomnostiach mesta Levoče.[2] Aj keď ich fotografie nie sú príliš jasné, dobre na nich vidieť, že obsahom šľachtického erbu Samuela Spillenbergera je v štíte stojaci lev s hadom obtočeným okolo krku. Jeho telo prerastá ponad hlavu leva a smeruje doprava. Aj klenot erbu má ten istý motív s tým rozdielom, že lev má vyrastajúcu podobu. Symbol hada v erbe bol zrejme atribútom lekárskeho povolania jeho majiteľa.

Samuel Spillenberger bol nielen vynikajúcim lekárom, ale aj kultúrne rozhľadeným človekom. Udržiaval priateľské styky s východoslovenskými humanistami Jánom Bocatiom, Jurajom Fabriciom a Štefanom Xylandrom. V Levoči vyvíjal bohatú publikačnú činnosť a v rokoch 1622-34 vydal v tunajšej tlačiarni tri knižné publikácie, v ktorých sa zaoberal otázkou morových epidémií a ochranou proti nim. Okrem toho napísal aj veľa latinských a nemeckých veršov, ktorými prispel do kníh iných autorov.[3] Viackrát bol členom levočskej mestskej rady a okrem lekárskej praxe sa venoval aj podnikateľskej činnosti. V r. 1613 s povolením cisára Mateja II. na území obce Spišská Teplica, ktorá bola vtedy v držbe mesta Levoča, založil prosperujúcu papiereň. Tá zásobovala papierom všetky tri tlačiarne na východnom Slovensku, a to v Bardejove, v Košiciach, no najmä najväčšiu v Levoči, ktorej majiteľ Vavrinec Brewer mal za manželku Spillenbergerovu dcéru *Margarétu*. Jej otec spravoval tento podnik až do svojej smrti v r. 1655. Papier, čo sa v ňom vyrábal, mal ako vodoznak erb mesta Levoče – na trojvrší stojaci dvojkríž, ktorý z oboch strán pridržajú dva stojace levy.

Samuel Spillenberger mal okrem dcéry aj viacero synov. Poznáme z nich iba Samuela ml. a Dávida. *Samuel ml.* sa po štúdiách stal maliarom a odsťahoval sa do Košíc. *Dávid Spillenberger* (1627-1684) pokračoval v otcových stopách a po štúdiách na nemeckých univerzitách sa stal tiež doktorom medicíny. Tak ako otec, aj on sa usadil v Levoči ako mestský lekár. V r. 1659 sa oženil so Zuzanou Reginou, rod.

Reuterovou, dcérou bohatého banského ťažiara z Banskej Štiavnice, a po jeho smrti získal aj časť tamojších banských podnikov. Stal sa váženým občanom, viackrát bol členom mestskej rady a v r. 1670 aj levočským richtárom. Keď v r. 1684 zomrel, vyšli na jeho počesť až dve knihy pohrebných kázní a smútočných veršov.[4] Zanechal jediného syna, ktorý sa volal tiež *Dávid* a takisto študoval medicínu. Na univerzite v holandskom Leydene získal lekársky diplom a v r. 1685 tam vydal aj svoju doktorskú dizertáciu. Odvtedy sa nám však jeho stopy strácajú.

2. Približne v tom istom čase ako Samuel Spillenberger bol do šľachtického stavu povýšený aj bratislavský lekár *Ján Dávid Ruland* (1585-1648). Narodil sa v r. 1585 v Regensburgu v Nemecku a tam aj študoval. Na univerzite vo Wittenbergu bol promovaný na doktora medicíny a od r. 1606 pôsobil ako mestský lekár v Bratislave. Neskôr bol začas dvorným lekárom brata sedmohradského kniežaťa Gabriela Betlena – Štefana. V rokoch 1630-31 bol vojenským lekárom v Sliezsku a odtiaľ sa znovu vrátil do Bratislavy. Na odporúčanie grófa Štefana Betlena ho cisár Ferdinand II. (1618-1637) povýšil do šľachtického stavu.

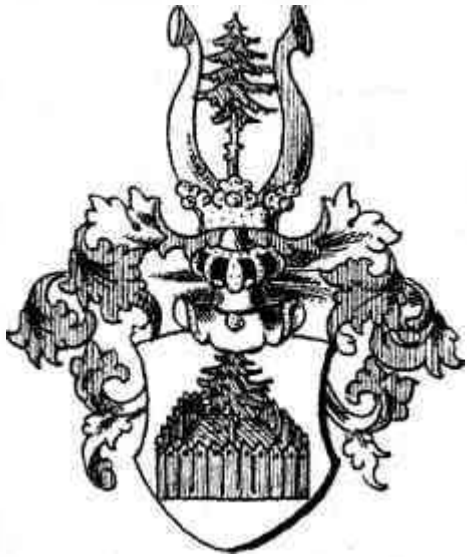
2. Bratislavský lekár Ján Dávid Ruland (1585-1648) na medirytine z r. 1623.

Armálna listina o tom sa nám nezachovala, ale poznáme nejasnú podobu jeho erbu, zachytenú na medirytine jeho portrétu, ktorú vyhotovil nemecký grafik a rytec Lukáš Kilian v r. 1623.[5] Zreteľnejšie ju vidieť na pečati viedenského lekára *Otta Henricha Rulanda*, ktorú odtlačil na liste adresovanom mestu Modra v r. 1645.[6] Ten bol možno jeho synom, pretože predtým žil v Modre aspoň začas aj Dávid Ruland a tu koncom r. 1641 napísal aj predhovor k svojej knihe, vydanej v r. 1644 v tlačiarni v Levoči. Rulandov erb tvorí v štíte na trojvrší stojaci divý muž s upaženými rukami, okolo ktorých má ovinuté hady. Od pása vyrastajúci muž sa opakuje aj v klenote

erbu. Symbol hada je aj v tomto prípade atribútom Rulandovho lekárskeho povolania.

Ján Dávid Ruland bol v lekárskej praxi stúpencom paracelsovskej iatrochémie, ktorá vysvetľovala vznik chorôb chemickými príčinami a hľadala na ne lieky v nových chemických zlúčeninách. Takéto nové zlúčeniny poskytovala podľa Rulanda tzv. kaprofarmácia v podobe ľudských a živočíšnych exkrementov, ktoré sa mali používať v chemoterapii. Ako reprezentant kaprofarmácie vydal v r. 1644 v Levoči obsiahly spis *Pharmacopea nova in qua reposita sunt stercora et urinae.*[7] Napriek jeho snahám sa táto terapia na Slovensku neujala. V Nemecku pretrvala až do 19. storočia (tzv. *Dreck-Apothek*). Ján Dávid Ruland zomrel v Bratislave koncom r. 1648.

3. Bratislavským lekárom, povýšeným do šľachtického stavu v prvej polovici 17. storočia bol aj *Daniel Geyger* (1595-1664). Pochádzal z Bavorska, kde sa narodil 8. októbra 1595 v mestečku Rosenheim ako syn tamojšieho chirurga (ránhojiča). Študoval na univerzitách v Nemecku, doktorát medicíny získal však v Taliansku – na univerzite v Padove v r. 1618. Potom pôsobil ako lekár v Mníchove a v Augsburgu až do r. 1629. V tomto roku sa prisťahoval do Bratislavy a účinkoval tu potom 28 rokov ako mestský lekár. Získal si povesť vynikajúceho znalca a liečil začas aj palatína Mikuláša Esterháziho (1625-1645) a ostrihomského arcibiskupa a kardinála Petra Pázmáňa (1616-1637). Niektorý z nich alebo niekto z mestského magistrátu ho za liečebné zásluhy doporučil na povýšenie do šľachtického stavu, čo cisár Ferdinand III. (1637-1657) aj urobil. Armálna listina o jeho nobilitácii sa nám nezachovala a nepoznáme ani jeho šľachtický erb. V r. 1657 odišiel z Bratislavy do Nemecka, kde v meste Regensburg strávil posledné roky svojho života. Tam 14. februára 1664 aj zomrel.

3. Erb rodiny Augustini ab Hortis. (podľa Siebmachera)

4. Ďalším spišským lekárom, ktorý v prvej polovici 17. storočia získal šľachtictvo, bol *Kristián Augustini* (1596-1650) z Kežmarku. Jeho rodina, usadená už dávnejšie na Spiši, pochádzala zo Sliezska a on sám po stredoškolských štúdiach v Kežmarku navštevoval univerzity v Nemecku (vo Frankfurte nad Odrou, Jene, Lipsku a vo Wittenbergu) a nakoniec vo švajčiarskom Bazileji, kde získal hodnosť

doktora medicíny. V r. 1622 sa usadil v Kežmarku a stal sa tam známym a vyhľadávaným mestským lekárom. Zaoberal sa aj botanikou a výskumom liečivých rastlín vo Vysokých Tatrách. V rukopise zanechal pojednanie o destilácii a liečivých účinkoch kosodrevinového oleja nazývaného karpatský alebo uhorský balzam *(Balsaneum Carpaticum seu Hungaricum)*. V r. 1626 sa Kristián Augustini v Huncovciach oženil so šľachtičnou Zuzanou Sékeliovou. Kežmarský ev. farár Ján Serpilius vydal v tom roku v Košiciach tlačou k jeho sobášu gratulačné verše.

Povesť Kristiána Augustiniho ako vynikajúceho lekára viedla k tomu, že ho v r. 1630 pozvali do Viedne, aby tam liečil chorého cisára Ferdinanda II. (1618-1637). Keď sa cisárov zdravotný stav po tejto liečbe zlepšil, Kristián Augustini zostal ešte určitú dobu vo Viedni, počas ktorej tam v r. 1631 založil botanickú záhradu. Za liečebné úspechy a za založenie tejto záhrady ho v r. 1631 povýšili do šľachtického stavu s právom používať šľachtický predikát *ab Hortis* (zo Záhrad). Na vydanej armálnej listine z r. 1631 je vyobrazený aj jeho šľachtický erb, ktorý patrí k tzv. hovoriacim erbom. Na striebornom štíte je červeným plotom ohradená záhrada v strede so stojacou jedľou. Jedľa sa nachádza medzi dvoma rohmi aj v klenote erbu. Armálnou listinou udelené šľachtictvo sa vzťahovalo aj na synov *Renáta, Kristiána* a *Juraja*.[8]

Z Viedne sa Kristián Augustini ab Hortis vrátil do Kežmarku a pôsobil tam naďalej ako mestský lekár až do r. 1637. Vtedy sa odsťahoval na majetok svojej manželky do Veľkej Lomnice, kde v r. 1650 zomrel. V jeho rode pokračoval potom vo Veľkej Lomnici iba syn *Renátus* a vnuk *Samuel Augustini ab Hortis*, ktorý tam pôsobil na prelome 17. a 18. storočia ako evanjelický kazateľ. Do Kežmarku sa potom po štúdiách v Nemecku vrátil až syn tohto kazateľa – tiež *Samuel Augustini ab Hortis* (1729-1792), ktorý bol v rokoch 1758-61 konrektorom kežmarského ev. gymnázia. Bol publikačne činný a početné príspevky z oblasti mineralógie, genealógie, geografie a histórie uverejňoval vo viedenskom časopise Anzeigen. Mnohé z nich dosiaľ nestratili svoju hodnotu a jeho rozsiahla stať o Cigánoch v Uhorsku vyšla ešte aj nedávno v slovenskom preklade.[9] Z Kežmarku Samuel Augustini ab Hortis po r. 1761 odišiel do Spišskej Soboty, kde sa stal ev. farárom, a tam v r. 1792 aj zomrel.

5. Posledným lekárom povýšeným v prvej polovici 17. storočia do šľachtického stavu na Slovensku bol *Viliam Rayger* (1600-1653) z Bratislavy. Narodil sa vo Viedni, kde aj študoval a pôsobil tam ako praktický lekár. V r. 1626 sa presťahoval do Bratislavy, trvalo sa tu usadil a stal sa zakladateľom bratislavskej lekárskej dynastie Raygerovcov. Bol veľmi známym lekárom a obľube sa tešil najmä jeho prostriedok pri liečbe močových a ľadvinových kameňov, ktorý sa používal hlavne na dvoroch vysokej šľachty. Pripravoval sa z roztlačených račích očí, vaječných škrupín a ulít slimákov. Viliam Rayger úspešne liečil aj grófa Pavla Pálfiho (1590-1653), ktorý ho za liečebné zásluhy doporučil na povýšenie do šľachtického stavu. Armálna listina o jeho nobilitácii, vydaná cisárom Ferdinandom III. (1637-1657), sa nám nezachovala. Poznáme iba jeho erb, ktorého medirytina sa nachádza v zbierke erbov bratislavského mešťana Jána Krištofa Burgstallera z rokov 1728-1734 a je uložená v rukopisnom oddelení Széchényiho knižnice v Budapešti.[10] Viliam Rayger zomrel v Bratislave v r. 1653. Lekárskymi úspechmi ho však v Bratislave prekonali jeho syn *Karol Rayger st.* (1641-1707) a vnuk *Karol Rayger ml.* (1676-1713).

Starší syn *Karol* študoval na univerzitách v Nemecku a vo Francúzsku a lekársky diplom získal v r. 1667 na univerzite v Štrasburgu. Pred návratom do Bratislavy podnikol ešte študijnú cestu po Európe. Bol veľmi vzdelaným lekárom so širokým rozhľadom. Prvý navrhol pľúcnu skúšku ako dôkaz živo alebo mŕtvonarodeného dieťaťa. V Bratislave konal často pitvy, aby sa dopátral príčin a priebehu chorôb. V meste založil botanickú záhradu na pestovanie liečivých rastlín. Mal čestnú hodnosť dvorného lekára cisára Leopolda I. (1658-1705) a bol hlavným lekárom krajiny (protomedikom). Karol Rayger st. sa stal členom nemeckej učenej spoločnosti Academia Leopoldina a štúdiami z odboru lekárstva prispieval do jej vedeckého časopisu. Zomrel v Bratislave 14. januára 1707.

Jeho syn *Karol Rayger ml.* študoval na univerzitách v Taliansku a lekársky diplom získal v Nemecku na univerzite v Altdorfe v r. 1698. Odvtedy trvalo pôsobil v Bratislave a bol tiež publikačne činný. Jeho smrťou v r. 1731 lekárska rodiny Raygerovcov v Bratislave vymrela.

Pravda, nobilitácie v prvej polovici 17. storočia na Slovensku sa netýkali iba lekárov, ale aj iných vzdelancov, ako napr. právnikov, pedagógov, kňazov, zamestnancov kráľovských a stavovských úradov a iných. Pokračovali aj v období ďalších dvesto rokov, a to až do zrušenia feudálneho zriadenia na Slovensku v revolučných rokoch 1848/49. Aj vtedy však lekári zaujímali významné miesto medzi nobilitovanými.

Poznámky

[1] KOČIŠ, J.: *Oravský komposesorát. Thurzovská korešpondencia.* Bratislava 1962, inv. č. 584. Za sprostredkovanie žiadosti ďakujeme PhDr. Jane Kurucárovej, riaditeľke ŠOBA v Bytči.

[2] Fotokópie oboch pečatí a popis erbu (ŠOBA Levoča, MML, testamenty č. 6, 66) nám láskavo poskytol PhDr. František Žifčák, riaditeľ ŠOBA v Levoči, za čo mu ďakujeme.

[3] *Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700, 2* (zost. J. ČAPLOVIČ). Martin 1984, s. 1066.

[4] Tamže 1. Martin 1972, s. 488-489.

[5] RIPPA, B. K.: *K dejinám medicíny na Slovensku.* Bratislava 1956, s. 172.

[6] Informáciu o liste (ŠOKA Modra, Missiles, kr. 109) a popis erbu nám láskavo poskytol Mgr. Frederik Federmayer z Bratislavy. Podľa neho farby erbu možno zistiť podľa starého SIEBMACHERA (4, s. 152, 5, s. 224), ktorý erb eviduje medzi erbami regensburských patricijov. Za jeho informácie sme mu zaviazaní vďakou.

[7] *Bibliografia ... 1*, s. 534.

[8] BARÁTHOVÁ, N.: *Majitelia rodových erbov v Kežmarku.* In: Historica Carpatica 19, 1988, s. 228-230.

[9] AUGUSTINI ab Hortis, S.: *Cigáni v Uhorsku.* Preložila V. Urbancová. Bratislava 1995.

[10] HORVÁTH, P.: *Bratislavský mešťan Ján Krištof Burgstaller a jeho zbierka erbov z rokov 1728-1734.* In: Genealogicko-heraldický hlas, 6, 1996, č. 1, s. 11.

GRAFICKÁ VÝZDOBA ARMÁLESOV BRATISLAVSKEJ ZBIERKY

Ľubomír Jankovič

S moderným ponímaním predmetu heraldiky priamo súvisia aj otázky jej využitia pre dnešný umenovedný výskum. Je to pochopiteľné, pretože erby patria medzi najvýznamnejšie historické pramene umeleckého charakteru. Nielen svojím množstvom, ale aj rozmanitosťou. Popri početných heraldických pamiatkach hmotnej kultúry sa od začiatku 14. storočia začínajú objavovať aj písomné heraldické pramene, z ktorých najvýznamnejšie sú nepochybne armálesy. Ich umeleckohistorická hodnota spočíva vo farebných vyobrazeniach erbov vo forme miniatúr. Prvé u nás známe armálesy tohto typu pochádzajú už zo začiatku 15. storočia.[1] Odvtedy sa objavujú pravidelne a v nasledujúcich storočiach novoveku sú už významnou súčasťou listinnej produkcie pomerne bohato zastúpenej vo fondoch našich archívov.

Miniatúry erbových listín boli dokladom špecifického uplatnenia výdobytkov knižného maliarstva vrcholného stredoveku (iluminácie), ktoré v období rozmachu tzv. papierovej heraldiky čerpalo predovšetkým z rakúskych výtvarných podnetov a tradícií. Tie sú evidentné najmä na zachovaných pamiatkach bratislavskej proveniencie, zbierku armálesov uloženú v Archíve hlavného mesta SR Bratislavy nevynímajúc.[2] Predstavujú významnú porovnávaciu pramennú bázu, ktorej hodnota bola umenovedcami doceňovaná len okrajovo, veľmi nedôsledne, v podstate len pre účely efektnej ilustrácie.[3]

Bratislavská zbierka armálesov obsahujúca súbor takmer dvoch stoviek rodových privilégií z 15. až 19. storočia[4] však poskytuje popri miniatúrach, maľovanej a kreslenej výzdobe aj zaujímavú heuristickú bázu pre porovnávacie výskumy v oblasti grafiky – knižnej i príležitostnej.

Ak sme na armálesoch vydaných v listinnej forme mohli sledovať okrem miniatúr bohatú marginálnu výzdobu vo forme ornamentov a rastlinných motívov, výzdobu iniciál i prvých riadkov intitulácie, potom zhruba od polovice 17. storočia sa v armálesoch vydaných vo forme zošita a neskôr knihy (v 18. a 19. storočí je už podstatná väčšina produkcie armálesov vydávaná v tejto forme v honosných zamatových väzbách) už objavujú úvodné grafické listy s heraldickými motívmi, alegorickými postavami a symbolmi, rámce s ornamentikou, ktoré tvoria výzdobu marginálií jednotlivých strán i námety zátiší a krajiniek, ktorých analógie môžeme často pozorovať aj na miniatúrach.

Sú to typické prejavy nastupujúceho baroka, neskôr rokoka a klasicizmu, ktoré menia štýl jazyka aj formálnu skladbu armálesov. Prejavom a dôsledkom toho je zväčšovanie rozsahu textu. Niekoľkostranové vydania umožňovali uplatniť efektívnosť grafických techník, hlavne medirytiny a oceľorytiny. Je zrejmé, že táto oblasť produkcie i výzdoby armálesov má priame styčné body s dobovou knižnou kultúrou a jej úzami.

Autori predlôh i rytci medirytín či litografií zanechali na svojich prácach svoje mená oveľa častejšie a zreteľnejšie, ako tomu bolo v prípade tvorcov, resp. maliarov

MARIE THERESE
par la Grace de Dieu, Imperatrice Douairiere des Romains, Reine de Hongrie, de
Boheme, de Dalmatie, de Croatie, d'Esclavonie,
de Galatz, de Lodomerie &c. Archiduchesse d'Autriche,
Duchesse de Bourgogne, de Milan, de Brabant, de
Limbourg, de Luxembourg, de Gueldres, de Milan, de
Stirie, de Carinthie, de Carniole, de Mantoue, de
Parme, et Plaisance, de Guastalle, de Wirtemberg, de
la haute et basse Silesie, de Teschen, de Zator &c. Grande

miniatúr.[5] Problémom je však datovanie týchto signácií, ktoré sťažuje dôslednú identifikáciu príslušných osôb. Málo signatúr je totiž datovaných a navyše pri rozbore materiálu sme zistili viac prípadov, keď sa jedna a tá istá grafická výzdoba používala veľmi frekventovane aj niekoľko desaťročí. To potom sťažuje výskum v príslušnej literatúre, kde len na základe priezviska, väčšinou iba s iniciálou mena, je veľmi komplikované vytipovať spomedzi desiatok iných a pritom zhodných mien toho najpravdepodobnejšieho rytca či autora.

Treba si uvedomiť aj skutočnosť, že sa jedná o tvorcov, ktorých činnosť bola väčšinou viazaná k viedenskému cisárskemu dvoru, alebo k okolitému regiónu Viedne. Už zo základného biografického prieskumu je zrejmé, že išlo o príslušníkov viacpočetných rodín, kde sa rytecké remeslo či kumšt tradovali. Stačí uviesť aspoň v grafickom umení a tvorbe ilustrácií všeobecne známe autority – Aichingerovcov, Laufbergerovcov, Mayerovcov či Mansfeldovcov. Bolo by preto z tohto hľadiska nepochybne efektívnejšie pracovať s porovnávacími prameňmi a materiálom tohto špecifického okruhu, čo je momentálne pri našich možnostiach veľmi zložité.

Domnievame sa však, že aj nasledujúca skromná heuristika a faktografia získaná z analýzy armálesov bratislavskej zbierky môže byť východiskom pre výskumy, ktorých ambíciou je interdisciplinárne vnímanie heraldických pamiatok i heraldiky ako špecifického historického, politického i kultúrnospoločenského fenoménu. Rytcov a výtvarníkov, ktorí sa podieľali na grafickej výzdobe príslušných erbových listín uvádzame v abecednom prehľade.

AICHINGER fec. - signatúra autora štočka grafického listu zobrazujúceho rakúskeho dvojhlavého orla, ktorý tvorí výzdobu úvodnej strany armálesu vydaného v Bratislave cisárom Františkom I. v roku 1825 (ZA 97).[6] Na základe jeho porovnávania s ostatnou grafickou výzdobou textu sa domnievame, že ten istý rytec bol aj autorom predlohy marginálnych rámcov. Objavili sme ešte jeden grafický list so signatúrou tohto autora, ktorý znázorňuje erb (znak) rakúskeho cisárstva. Tvorí výzdobu úvodnej strany armálesu vydaného vo Viedni rovnako Františkom I. v roku 1829 (ZA 141).[7] Je snáď ešte potrebné poznamenať, že Ovídius Faust v obidvoch prípadoch tieto grafické listy považuje za perokresby.

F. K. BRAUN - autor predlohy drobných grafických štočkov s motívmi zátišia s kvetmi a krajinky, ktoré tvoria medzitextovú výzdobu na armálese vydanom v roku 1835 Ferdinandom I. vo Viedni (ZA 97). O. Faust ho vo svojom diele neuvádza.

A. GELPKE - autor predlohy grafických marginálnych rámcov skladajúcich sa z rastlinných úponkov a heraldických emblémov, ktoré sú použité na armálesoch vydaných Františkom Jozefom I. v rokoch 1860 a 1865 vo Viedni (ZA 128, 42).[8]

---

1. Anonymná grafická výzdoba armálesu z tereziánskej doby v štýle rokoka a rokokovej ornamentiky s vedutistickým motívom Viedne.

FERDINAND

A. H. - signatúra autora predlohy litografovaného listu, ktorý tvorí výzdobu úvodnej strany armálesu vydaného vo Viedni Františkom Jozefom I. v roku 1849. V hornej časti je zobrazená rakúska orlica, po stranách na voľne vznášajúcich sa páskach sú erby krajín a držav rakúskeho cisárstva. Pod nimi na jednej strane je symbolická postava Austrie s levom a symbolické predmety vojny, priemyslu a obchodu. Na druhej strane sú symbolické predmety vedy a umenia. Je pozoruhodné, že Faust uvádza písmeno, iniciálu T, ktorá má mať podľa neho význam značky autora litografie. Za pozornosť stojí aj titulatúra, resp. tiráž tlačiara či nakladateľa *„Lith. Anst. v. Ed. Sieger, Hpt. Commissions Verl. v. M. Trentsensky"* (ZA 95, obr. 3).[9]

ANT. KLEIN gezeichnet und geschrieben - meno pisára a zároveň aj autora kresby miniatúry erbu na armálese, ktorý je súdobou neoverenou kópiou listiny vydanej palatínom Šimonom Adriánom z Lantzenburgu v roku 1688 vo Viedni (ZA 173).[10]

C. KRAHL. K. K. Hof. Wappenmahler, Krugerstrasse N 1009 Wien - text pečiatky, ktorú sme objavili na dvoch neoverených kópiach armálesov (ZA 119, 173).

LANGE - autor predlohy grafických marginálnych rámcov použitých na armálese vydanom Františkom I. vo Viedni roku 1826. Faust ho uvádza ako autora perokresieb (ZA 5).[11]

LAUFBERGER gez. - autor predlohy úvodného grafického listu, ktorý tvorí výzdobu úvodnej strany armálesu vydaného vo Viedni Františkom Jozefom I. v roku 1859. V hornej časti je zobrazený erb rakúskeho cisárstva, po bokoch sú erby jeho krajín a držav. V dolnej časti je sediaca postava Austrie. Uvedená je aj titulatúra a tiráž litografa a tlačiara *„Lith. u. gedr. bei E. Sieger, Wien"* (ZA 128).[12] Rovnaký grafický list bol použitý aj na armálesoch vydaných vo Viedni tým istým vydavateľom v rokoch 1860 a 1862 (ZA 136, 156).

FRANCISCUS MAYER fecit, 1757 - signatúra autora štočka úvodnej medirytiny vo forme rokokového rámca ako aj ďalších marginálnych ozdôb. Jej prvé, najstaršie použitie sme zistili na armálese vydanom Máriou Teréziou vo Viedni v roku 1760 (ZA 7). Objavili sme však ešte jednu nesignovanú medirytinu, ktorej rytecký rukopis je štýlovo veľmi podobný spomínanej grafike F. Mayera. Je na armálese z roku 1752, ktorý bol vydaný rovnako Máriou Teréziou vo Viedni (ZA 20). Používanie horeuvedenej signovanej medirytiny možno na armálesoch bratislavskej zbierky sledovať až do roku 1826.

---

2. *Bohatá klasicistická výzdoba titulného listu armálesu vydaného Ferdinandom I. vo Viedni roku 1835 pre Malkovských (ZA 91).*
Autor litografie: K. Nickl.

FRANZ JOSEPH
der Erste

CARL IGNAZ MEYER fecit, MANSFELD sc. - signatúry autora predlohy a rytca grafického listu, ktorý tvorí výzdobu úvodnej strany armálesu vydaného roku 1779 Máriou Teréziou vo Viedni. V hornej časti je erb Poľska, po bokoch sú erby Uhorska, Čiech a Rakúska. Treba poznamenať, že O. Faust ich vo svojej práci uvádza nesprávne ako „Meyh a Manusfed" (ZA 68).[13]

K. NICKL lit. - signatúra autora litografie a marginálnych rámcov na armálese vydanom Františkom I. vo Viedni roku 1835 (ZA 91, obr. 2).[14]

Poznámky

[1] Prvý u nás známy armáles s miniatúrou je privilégium Žigmunda pre TeténYiovcov z roku 1405.
[2] Podrobné údaje uvádzajú vo svojej monografii GÜNTHEROVÁ, A. – MIŠIANIK, J.: *Stredoveká knižná maľba na Slovensku.* Bratislava 1977 (2. vyd.) a JANKOVIČ, Ľ.: *Bratislavské stredoveké iluminované kódexy.* In: Knižnice a informácie, 30, 1998, č. 6, s. 246-248; Tenže: *Umelecko-historický rozbor armálesov 15. až 19. storočia. Typológia a analýza miniatúr armálesov bratislavskej zbierky.* In: Slovenská archivistika, 22, 1987, č. 2, s. 114-129.
[3] Napr. Ovídius FAUST vo svojom exkluzívnom vydaní: *I. Archív mesta Bratislavy. 1. Súpis erbovných listín zemianskych.* Vydanie mesta Bratislavy, s. VIII a 164 + 24 príl. (prvý zväzok edície Monumenta Historica Bratislavensia, vyšiel bez vročenia).
[4] Z heraldického i archívneho a historického hľadiska ju hodnotí J. NOVÁK v úvodnej štúdii pripravovanej práce, ktorá mala byť vydaná v rámci edície *Rodové erby na Slovensku III.* Bratislavské armálesy (rukopis)
[5] Problematike erbových miniatúr obdobia gotiky sú venované významné štúdie maďarského historika umenia Dénesa Radocsayho, maliarom erbov z obdobia renesancie i baroka venovali pozornosť moravskí heraldici Tomáš Krejčík i Karel Müller, známi aj na Slovensku.
[6] FAUST, O.: c. d., s. 70, č. 141.
[7] Tamtiež, s. 43, č. 88.
[8] Tamtiež, s. 82, č. 167.
[9] Tamtiež, s. 71, č. 143.
[10] Tamtiež, s. 63, č. 127.
[11] Tamtiež, s. 72, č. 144.
[12] Tamtiež, s. 82, č. 167.
[13] Tamtiež, s. 80, č. 163.
[14] Tamtiež, s. 3, č. 7.

---

3. Bohatá klasicistická výzdoba armálesu Maulerovcov vydaného Františkom Jozefom I. roku 1849 vo Viedni (ZA 95).

OBČIANSKA HERALDIKA NA SLOVENSKU

Ladislav Vrteľ

Záujem občanov o osobné či rodinné erby nebol žiadnou zvláštnosťou ani pred rokom 1989. Niektoré rodiny pokračovali v rodovej tradícii, no vznikli aj nové erby s ambíciou takúto tradíciu založiť. Všetko sa dialo bez akejkoľvek publicity. Heraldické konzultácie boli rozpačité, pretože neexistovala žiadna koncepcia tvorby občianskych erbov a ani spoločenské a politické pomery rozvoju občianskej heraldiky nijako nepriali. Po prevrate sa situácia radikálne zmenila a občianske erby sa začali vehementne hlásiť o svoje miesto na heraldickom slnku. Keďže naša heraldická spisba v totalitných desaťročiach o občianskej heraldike mlčala a v posledných rokoch viac informuje o občianskej heraldike v zahraničí,[1] chce tento článok priniesť veľmi stručnú odpoveď na niektoré základné otázky späté s občianskou heraldikou na Slovensku. Otázok sa ponúka dosť. Od základných – čo to vlastne občianska heraldika je a či má u nás právo na existenciu – až po problematiku podoby občianskeho erbu, jeho inaugurovania a používania. Je tu teda celý komplex otázok heraldicko-právnych, heraldicko-teoretických, heraldicko-výtvarných, heraldicko-praktických – slovom otázok týkajúcich sa našej heraldickej kultúry a miesta občianskej heraldiky v nej.

Celkom na začiatku bude užitočné definovať, čo to vlastne *občianska heraldika* je a aký je jej vzťah k pojmom *rodová heraldika, osobná heraldika, šľachtická heraldika, nešľachtická heraldika, meštianska heraldika* a *rodinná heraldika.* Základné heraldické príručky[2] konštatujú, že rodová heraldika nie je synonymom pojmu šľachtická heraldika, ale že je to pojem nadradený. Rodová heraldika totiž pozostáva z dvoch vetiev, a to zo šľachtickej a nešľachtickej heraldiky. Ako nešľachtická heraldika sa označuje najmä historická kategória meštianskej heraldiky, v súčasnosti sa však pre ňu uprednostňuje označenie občianska heraldika. Šľachtická heraldika je živou heraldickou kategóriou už len v existujúcich monarchiách. Na Slovensku – podobne ako v ostatných štátoch s republikovým štátnym zriadením – predstavuje šľachtická heraldika už len historickú heraldickú kategóriu. Všetci občania, teda i tí, ktorí sú potomkami šľachtických rodov, ak dnes používajú erb, používajú jednu spoločnú kategóriu erbov – erby občianske.[3] Krátko – *šľachtická a meštianska heraldika sú historickými heraldickými kategóriami,* no *občianska heraldika je súčasťou dnešnej živej heraldiky.* Pojmy osobný, rodinný, rodový erb vyjadrujú skutočnosť, či ide o erb vytvorený a registrovaný len pre určitú osobu (ad personam), jeho rodinu (dve žijúce generácie), či rod (potomstvo). Treba však pripomenúť, že i keď každý erb sa tvoril, tvorí sa a bude sa tvoriť pre určitú osobu, zo samotnej podstaty erbu ako trvalého a dedičného znamenia vyplýva, že je myslený zároveň pre potomstvo rovnakého priezviska – vzniká teda ako erb rodový.

To, že občianska heraldika dnes prekvitá v Európe i zámorí, však automaticky nie je dôvodom, že sa môže rozvíjať aj na Slovensku. Stojíme teda pred otázkou: *môže dnes občan Slovenskej republiky používať svoj erb?* Dramaticky formulovaná odpoveď by mohla znieť, že by bolo priam protiústavné zakazovať občanovi zaviesť do používania svoj erb, podobne, ako by bolo proti duchu ústavy nútiť ho k tomu, aby ho používal. Patrí teda k základným ľudským a občianskym právam slobodne sa v tomto smere

rozhodnúť. Ak je však občan vnímavý na heraldické vyjadrenie svojho priezviska, rodinných tradícií, osobnostného smerovania, hodnôt, ktoré vyznáva a pod., patrí k jeho prirodzenému právu na kvalitu života konštituovať a používať svoj občiansky erb a toto právo mu neslobodno upierať. Ústami zakladateľa heraldickej právnej vedy Bartola de Saxoferrata zo 14. stor. povedané *„quilibet potest assumere arma et insignia"*.[4] Toto právo je v podstate limitované len prípadnou existenciou rovnakého erbu používaného iným subjektom.[5]

Situácia v prijímaní občianskych erbov je podobná situácii v prijímaní komunálnych erbov. Obce si dnes môžu konštituovať akýkoľvek erb, zmeniť ho, či nepoužívať žiadny – len nápisovú pečiatku. Stačí, aby to poslanci obecného zastupiteľstva odhlasovali. Podobne občan môže dnes zaviesť do používania erb, prestať ho používať, zajtra si ho zmeniť. Erb môže byť z heraldického hľadiska žalostný, no nik mu ho nemôže zakázať. Limitom je opäť, ako pri občianskych erboch, len staršia existencia rovnakého erbu a následná hrozba súdneho sporu.

Na prvý pohľad je jasné, že takáto situácia nie je pre slovenskú heraldiku nijako priaznivá. Predsa len však existuje, ako sa zdá, účinný nástroj na ovplyvňovanie kvality slovenskej heraldickej tvorby. Je ním *Heraldický register Slovenskej republiky*. Vedie sa na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky, do ktorého kompetencie patrí heraldická agenda. Zápis do registra je bezplatný a prísne dobrovoľný. Obce teda nemusia mať svoj erb registrovaný – oni ho však chcú mať registrovaný. Chcú mať istotu, že je heraldicky správny, že rovnaký erb a rovnakú vlajku nepoužíva nik iný, len oni. Aby ho registrovaný mali, podstúpia často namáhavé a časovo náročné posudzovanie navrhovaného erbu v Heraldickej komisii Ministerstva vnútra Slovenskej republiky – poradnom orgáne ministerstva pre otázky komunálnej heraldiky, pretože do Heraldického registra SR možno zapísať len heraldicky korektný erb.

Podobný postup platí aj pre občianske erby. Aj v ich prípade je zápis do registra prísne dobrovoľný a bezplatný. Občania nemusia mať svoj erb registrovaný, oni – aspoň mnohí z nich – ho však chcú mať registrovaný. Záleží im aj na tom, aby ich erb bol heraldicky správny, jedinečný, výtvarne hodnotný. Môžu podobu svojho erbu konzultovať s Heraldickým kolégiom – občianskym združením pre výskum a tvorbu občianskych erbov.[6] Jeho stanovisko je potom jedným z odborných podkladov na zapísanie občianskeho erbu do Heraldického registra SR.

Z povedaného je teda zrejmé, že *žiadny erb* – ani erb komunálny, ani cirkevný, ani občiansky *sa na Slovensku neudeľuje*, ako sa to niekedy – isto len z nevedomosti – uvádza.[7] Je tiež azda zbytočné pripomínať, že prístup k občianskemu erbu má každý občan, bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, politické či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod, alebo iné postavenie.[8] V Slovenskej republike jednoducho niet ani právneho podkladu, ani štátnej autority, ani žiadneho logického dôvodu, aby sa tu akékoľvek erby udeľovali, a teda aby sa uvedené dôvody (príslušnosť k politickej strane, národnosti...) mohli brať čo i len teoreticky do úvahy. *Akékoľvek erby sa na Slovensku slobodne prijímajú* – tak, ako to považoval za správne už v 14. stor. Saxoferrato. Existujú miesta, kde môžu byť v prípade záujmu kompetentne posúdené *Heraldicky správne a jedinečné erby* (či už komunálne, inštitucionálne, cirkevné či občianske) *možno zapísať do Heraldického registra SR*. O zápise sa môže mestu, obci,

inštitúcii, cirkevnému hodnostárovi či občanovi vystaviť potvrdenie na úradnom hlavičkovom papieri ministerstva, alebo – ak si to želá – aj v slávnostnej forme v podobe akejsi novodobej erbovej listiny – nie však listiny o udelení, ale o registrovaní erbu. Záznam o registrovaní erbu nemá žiadny vplyv na zmenu statusu nositeľa erbu – fyzickej či právnickej osoby.

Vzhľadom na charakter a rozsah tohto článku nie je možné rozvádzať podrobnosti, týkajúce sa tvorby občianskych erbov. Možno však povedať, že tak, ako sa pred rokmi prijatá koncepcia mestskej erbovej tvorby ukázala byť užitočná pri tvorbe nielen štátnej symboliky, ale aj obecnej heraldiky, znovu sa potvrdilo, že je aplikovateľná aj v oblasti občianskej heraldiky. Vzťahuje sa to tak na obsah erbov (erby hovoriace, vyjadrujúce priezvisko nositeľa erbu, tradičné povolanie v rodine ...), ako aj na ich formálne stvárnenie.

Mestské a obecné erby, tradičné i tie, ktoré vznikli včera, sú komponované v štítoch z čias gotiky 15. stor. Z rovnakého formálno-heraldického prejavu sa vychádza i pri *konštituovaní občianskych erbov,* a to tak pokiaľ ide o samotný tvar štítu, ako i o ostatné súčasti erbu – najmä klenot, prilbu a prikrývadlá. Prilba je zásadne turnajová, mrežovaná sa pripúšťa výnimočne – pri tradičných erboch. Prikrývadlá sú veľmi jednoduché, takmer šablónovité, pretože nesmú svojou prehnanou ozdobnosťou zatieňovať samotný obsah štítového znamenia. Pomer výšky štítu, prilby a klenotu je stanovený na 3 : 2 : 3. Ukázalo sa, že uvedené princípy konštruovania občianskych erbov na Slovensku sú vlastne totožné s tými, ku ktorým dospeli heraldici v iných štátoch, takže slovenská občianska heraldika v tejto oblasti nijako nevybočuje zo smerovania európskej, no ani zámorskej heraldiky.[9]

Spomenuli sme už význam *centrálnej heraldickej evidencie,* ktorá je podmienkou, aby heraldika v určitom štáte neskĺzla do chaosu. V jednotlivých štátoch je už dlhé roky zaužívaná prax publikovania tejto centrálnej heraldickej evidencie. Spomeňme napr. Deutsche Wappenrolle, ktorá predstavuje takúto evidenciu v Nemecku a zároveň je priebežne publikovaná v rovnomennej knižnej edícii. Podobne začína na Slovensku knižne vychádzať *Heraldický register Slovenskej republiky,* ktorý vo svojom prvom zväzku, popri symbolike štátnej a prezidentskej bude obsahovať prvých päťsto mestských a obecných erbov a vlajok. Prinesie niekoľko registrovaných erbov cirkevných hodnostárov, ale i niekoľko desiatok občianskych erbov.

Po dlhé desaťročia sa rodová heraldika asociovala len so šľachtictvom. Iba v poslednom čase sa začala venovať aj na Slovensku väčšia pozornosť ostatným erbom používaným v meštianskom prostredí – erbom učencov, remeselníkov, majstrov, obchodníkov, lekárov, umelcov, právnikov.[10] Tradície tejto nešľachtickej heraldiky siahajú do 14. storočia. Súdobí pozorovatelia v 18. stor. konštatovali, že erby mešťanov sú heraldicky krajšie, než šľachtické.[11] Rodová občianska heraldika sa dnes hlási k životu, heraldici k nej musia zaujať jasný postoj – nechať ju „zdivieť" alebo prispieť k jej kultivovaniu. Viacerí sa rozhodli pre to druhé.

Poznámky:

[1] ALEXY, Z. G.: *Súčasná kanadská heraldika.* In: Genealogicko-heraldický hlas, 9,1999, č. 1, s. 30-36.

[2] *Světská a církevní titulatura a reálie.* In: BUBEN, M.: *Encyklopedie heraldiky*, Praha 1994, s. 242-243, 316.
[3] Rovnosť občanov bez ohľadu na rod je zaručená ústavou. Ústava Slovenskej republiky, čl. 12, ods. 2.
[4] Každý môže prijať erb a znak, nosiť ho a zobraziť na svojom majetku. SAXOFERRATO, Bartolus de: *Tractatus de insigniis et armis*, No. 4. Medze práv a slobôd občana možno upraviť len zákonom. Ústava Slovenskej republiky, čl. 1, ods. 1.
[5] SAXOFERRATO, Bartolus de: c. d., No. 7.
[6] Heraldické kolégium, občianske združenie pre výskum a tvorbu občianskej heraldiky, vzniklo koncom roku 1996 a jeho stanovy boli zaregistrované Ministerstvom vnútra SR dňa 3. júla 1977 (č. VVS/1–900/90–12830).
[7] PAUER, M.: *Zaľudňujme biele miesta v našej histórii,* rozhovor s J. Novákom vo víkendovej prílohe Národnej obrody Štýl z 3.12.1999, s. 13–14.
[8] Ústava Slovenskej republiky, čl. 12, ods. 2.
[9] Porovnaj k tomu napr. HUSSMANN, H.: *Über deutsche Wappenkunst.* Wiesbaden 1979 – podľa *Wappenfibel, Handbuch der Heraldik.* Neustadt an der Aisch 1991 (18. prepracované a rozšírené vydanie), s. 108. Tiež BUBEN, M.: c. d., tiež *L'Autorité héraldique du Canada.* Ottawa 1990.
[10] Z historických štúdií napríklad CHALUPECKÝ, I.: *Znaky a erby levočských mešťanov v 16.–17. stor.* In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica, 41, 1995, s. 77–90, tiež FEDERMAYER, F.: *Erby bratislavských patricijov a mešťanov v 16.–17. storočí.* In: Heraldika na Slovensku. Martin 1997, s. 85-93.
[11] KOMENSKÝ, J. A.: *Labyrint světa a ráj srdce.* Pozri tiež VRTEĽ, L.: *Osem storočí slovenskej heraldiky.* Martin 1999, s. 183.

Ladislav Vrteľ

OSEM STOROČÍ SLOVENSKEJ HERALDIKY
Martin 1999

Cena: 389,- Sk, pre členov 309,- Sk
(plus poštovné a balné)
Objednávky prijíma:
SGHS MS, nám. J. C. Hronského 1, 036 52 Martin

(ukážky: *http://www.genealogy-heraldry.sk)*

VYUŽITIE INSÍGNIÍ VYZNAMENANÍ V SÚČASNEJ HERALDICKEJ TVORBE

Igor Graus

Duchovno-rytierske rády, ktoré sa formovali od začiatku 12. storočia vo Svätej zemi ako špecifické ozbrojené zbory rehoľníkov, na svoju identifikáciu využívali symboliku tvorenú znamením kríža rôznych typov a farieb. Tieto insígnie sa čoskoro natrvalo spojili s erbovými znameniami. Podobný jav nastal aj v sekulárnej sfére od 14. storočia, odkedy dochádzalo k formovaniu laických rytierskych rádov a situácia sa zopakovala od prelomu 17. a 18. storočia, po vytvorení špecifickej kategórie panovníckych (dynastických) a záslužných radov a dekorácií. Rozdiely medzi jednotlivými fenoménmi boli v podstate iba na kvantitatívnej báze – kým príslušníci duchovno-rytierskych rádov mohli byť v danom čase členmi iba jediného rádu, a teda príslušný erb mohol byť doplnený iba jedinou insígniou v určitom postavení, v prípade laických rytierskych rádov bola situácia odlišná – jednotlivec mohol byť za istých okolností príslušníkom viacerých rádov a svoj erb mohol doplniť viacerými insígniami. Rovnakým spôsobom postupovali aj nositelia insígnií panovníckych (dynastických) a záslužných radov,[1] ale iba ojedinele sa v heraldickej praxi uplatňovali insígnie nižších foriem vyznamenaní, čiže dekorácií.[2] Bolo to nielen kvôli ich menšej spoločenskej hodnote, ale predovšetkým kvôli inej cieľovej skupine ich recipientov – dekorácie boli určené predovšetkým pre osoby občianskeho pôvodu. Uvedená skutočnosť sa dá dobre pozorovať priamo v textoch stanov jednotlivých vyznamenaní: zatiaľ čo stanovy radov zväčša explicitne vyjadrovali možnosť aplikácie insígnií v erbe ich nositeľa počas jeho života (čiže po dobu, kým bol ich nositeľom), stanovy dekorácií túto problematiku neriešili a zväčša sa uspokojovali s možnosťou pripojenia pomenovania vyznamenania (titulatúry) priamo k osobnému menu.[3] Napriek uvedenej skutočnosti však k aplikácii dekorácií na erb nositeľa v obmedzenej miere predsa len dochádzalo.

Naznačená prax, ktorá kulminovala na prelome 19. a 20. storočia, však pokračovala aj v zmenených spoločensko-politických podmienkach mnohých novovytvorených občianskych spoločností (republík) po prvej svetovej vojne. Napriek skutočnosti, že v mnohých európskych krajinách bol zákonmi oficiálne zrušený šľachtický stav alebo došlo minimálne k zániku šľachtických výsad a privilégií, heraldika nezanikla a prežívala predovšetkým v súkromnej sfére. Celkom rovnaká situácia panovala aj v prvej Československej republike. Zatiaľ čo šľachtictvo, tituly a rady zrušil zákon Národného zhromaždenia Československej republiky č. 61/1918 Zb. zo dňa 10. decembra 1918 a v prvej etape republikánskeho opojenia došlo zo strany zákonodarcov aj k odmietnutiu všetkých vyznamenaní ako *"nedemokratických inštitútov"*[1], heraldika napriek tomu nezanikla ani v omnoho nepriaznivejších podmienkach reálneho socializmu. K renesancii heraldickej tvorby na Slovensku v oblasti komunálnej heraldiky došlo predovšetkým zásluhou Heraldickej komisie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky od polovice 70. rokov 20. storočia a v ostatnom období dochádza aj k tvorbe občianskych erbov, čiže erbov fyzických osôb nešľachtického pôvodu. Pretože v tejto súvislosti sa vo zvýšenej miere objavujú snahy o aplikáciu insígnií rádov, radov a dekorácií na erbové štíty, je nevyhnutné zmieniť

sa o niektorých všeobecných zásadách a podmienkach uvedenej aplikácie, ako aj o niektorých praktických problémoch s tým spojených.

Základným predpokladom uvedeného použitia insígnií je ich legálna držba, čo znamená, že ich môže používať (čiže predovšetkým ich nosiť na odeve) iba ich oprávnený držiteľ, ktorý bol nimi regulérne vyznamenaný, alebo príslušník niektorého z jestvujúcich duchovno-rytierskych rádov. Aplikácia insígnií duchovno-rytierskych rádov je do značnej miery jednoduchá a bezproblémová vďaka niekoľko storočí zaužívanej praxi, ktorá presne definuje spôsob použitia insígnií jednotlivých tried v spojitosti s erbom.[5]

Omnoho väčšie a variabilnejšie možnosti ponúkajú insígnie radov, ale – rovnako ako v prípade insígnií duchovno-rytierskych rádov – aj tu je najvhodnejšie pridržať sa osvedčených historických vzorov (zaužívanej praxe). Najjednoduchšie a najefektnejšie možnosti ponúka najvyššia trieda radov – a to vo forme kolany alebo veľkostuhy, ktoré si priam vyžadujú obtočenie okolo erbového štítu. Nahradenie kolany alebo veľkostuhy použitím hviezdy veľkokríža sa neodporúča, pretože aj v minulosti sa toto riešenie s výnimkou praxe duchovno-rytierskych rádov požívalo iba ojedinele (napríklad francúzsky Rad Čestnej légie alebo habsburský vojenský Rad Márie Terézie) predovšetkým kvôli príliš malej viditeľnej ploche insígnie (štít zakrýva stredový medailón a veľkú časť lúčov s výnimkou ich zakončenia), viditeľnej za štítom. V praxi je toto riešenie možné iba v prípade, ak má hviezda natoľko individuálny a charakteristický tvar lúčov, že je jednoznačne identifikovateľná a za žiadnych okolností nie je zameniteľná za insígniu iného radu. V prípade použitia hviezdy radu už nie je vhodné používať ďalšiu insígniu, čiže napríklad veľkostuhu alebo dokonca kolanu toho istého radu.[6] Samozrejme, že súčasné použitie hviezdy jedného radu a inej insígnie ďalšieho radu je plne akceptovateľné.

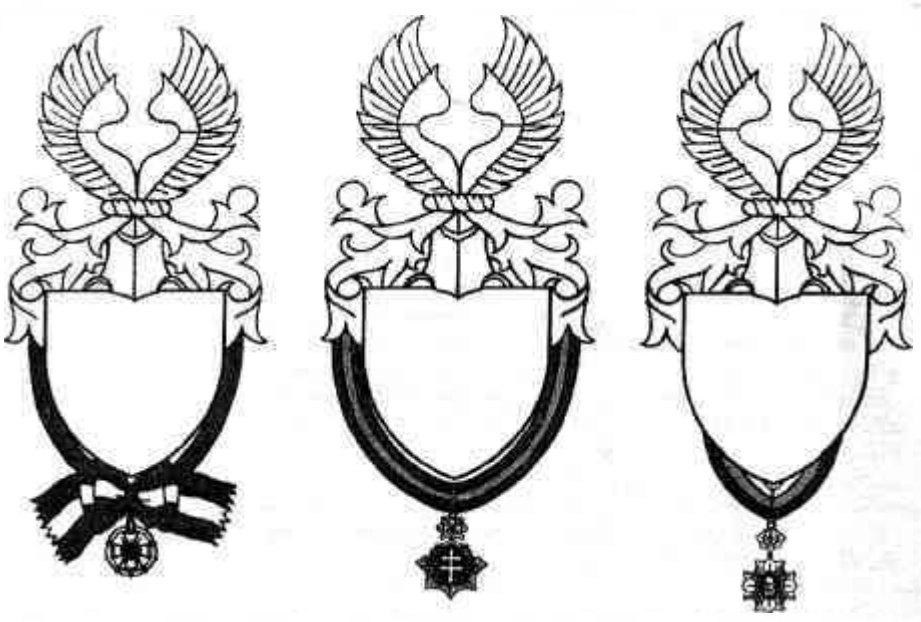
Rovnako efektnú možnosť, akú ponúkajú najvyššie triedy radov, poskytuje aj insígnia na náhrdelnej (komandérskej alebo veľkokomandérskej) stuhe, ktorú je možné obtočiť okolo štítu, jednotlivé triedy je však potrebné diferencovať šírkou stuhy (vyššia trieda má vždy širšiu stuhu než trieda nižšia) alebo jej pozíciou.

Najmenej možností ponúkajú insígnie najnižších tried radov, ktoré sú upevnené na malých prievlečných stužkách. V prípade, že sa bude rešpektovať tvar stuhy, je možné iba ich zavesenie pod štít. Toto umiestnenie neprekáža za predpokladu, že v päte štítu sa takýmto spôsobom rozmiestni viacero insígnií, alebo ak menší počet týchto insígnií doplní minimálne jedna stuha obtočená okolo štítu. V prípade, že počet týchto insígnií je malý (jedna alebo dve, nanajvýš tri), pôsobí ich umiestnenie do päty štítu vyslovene neesteticky. Navlas rovnaká situácia vzniká v prípade dekorácií, ktoré sú v drvivej väčšine zavesené na prievlečnej stuhe. V takom prípade je ich síce možné umiestniť do päty štítu podobne ako insígnie najnižších tried radov, ale omnoho lepším riešením je použitie iného spôsobu aplikácie. Celkom najlepším riešením je zváženie účelnosti a potreby ich umiestnenia v erbe.

Insígnie sa ďalej môžu umiestniť priamo v štíte erbu (hoci toto riešenie využívala francúzska heraldika, nie je vhodné, pretože do štítu by sa mal dostať iba obsah erbu, a tým vyznamenanie nie je)[7], na stuhe alebo retazi okolo štítu, na hrdle turnajovej prilby, v priestore medzi prikrývadlami, alebo sa môže zvoliť iný tvar stuhy (prievlečná stuha roztvorená do tvaru širokého písmena "V"). Insígnia však môže byť pripojená k päte štítu aj bezprostredne, bez pomoci stuhy. Vo všeobecnosti je však potrebné dbať na hierarchiu vyznamenaní – do významnejšej pozície (napríklad

klad na stuhe okolo štítu) nemožno umiestniť dekoráciu na úkor radu, ktorý by bol umiestnený v menej významnej pozícii (napríklad bez stuhy pod štítom).

Kvôli obmedzenému priestoru nie je možné riešiť niektoré zaujímavé legislatívne aspekty problematiky (napríklad strata vyznamenaní v dôsledku právoplatného odsúdenia nositeľa erbu, ktoré má za následok stratu všetkých vyznamenaní, strata platnosti vyznamenania, problematika nostrifikácie zahraničných vyznamenaní atď.), ale napriek tomu je potrebné zmieniť sa aspoň v krátkosti o problematike súčasných štátnych vyznamenaní Slovenskej republiky. Zákonom Národnej rady Slovenskej republiky č.37/1994 Z. z. o štátnych vyznamenaniach zo dňa 2. februára 1994 sa vytvorila sústava oficiálnych štátnych vyznamenaní, ktorá obsahuje tri rady (Rad Bieleho dvojkríža, Rad Andreja Hlinku, Rad Ľudovíta Štúra) a dva kríže (Kríž Milana Rastislava Štefánika, Pribinov kríž).[8] Výtvarná podoba insígnií do značnej mie-

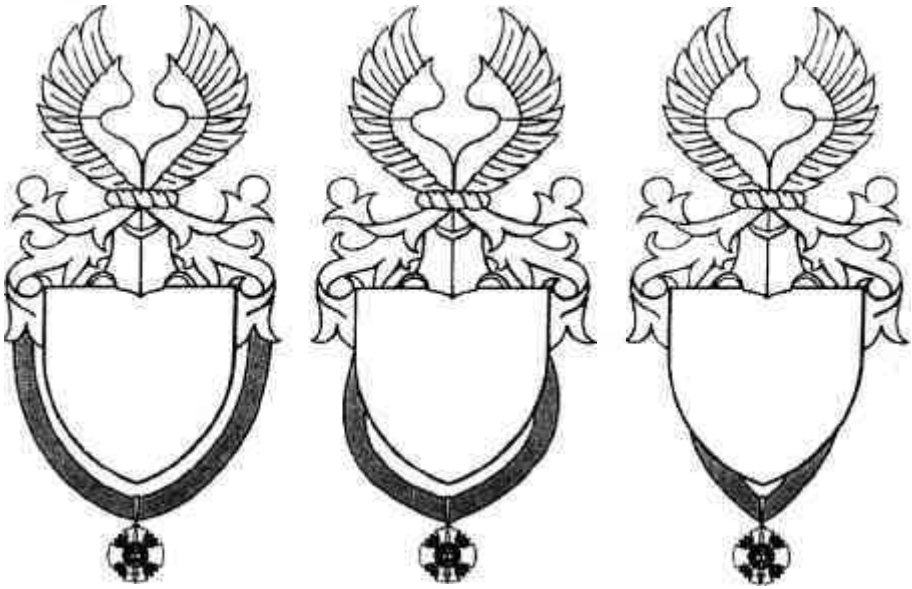
1a) Príklad umiestnenia insígnie 1. triedy Radu Andreja Hlinku – radový kríž je zavesený na širokej stuhe zakončenej ozdobnou mašľou. Stuha, ktorá je sčasti zakrytá prikrývadlami, obtáča erbový štít.

1b) Príklad umiestnenia insígnie 2. triedy Radu Bieleho dvojkríža – radový kríž je zavesený na užšej komandérskej (v dikcii zákona NR SR č. 37/1994 Z. z. zo dňa 2. februára 1994 o štátnych vyznamenaniach na náhrdelníkovej) stuhe v radových farbách, ktorá vychádza z hornej časti erbového štítu.

1c) Príklad umiestnenia insígnie 3. triedy Radu Ľudovíta Štúra – radový kríž je zavesený na komandérskej stuhe v radových farbách, ktorá vychádza z dolnej časti erbového štítu.

ry stažuje ich aplikáciu v heraldickej tvorbe predovšetkým tým, že rady majú 2. a 3. triedu vo forme náhrdelnej insígnie a diferenciácia tried sa realizuje prostredníctvom hviezdy, ktorú má 1. a 2. trieda radov. Problematické je aj zobrazenie príslušného stupňa krížov, pretože tieto sú vyjadrené iba kvalitou kovu a výtvarná podoba insígnií je identická.

Aplikácia 1. triedy radov ponúka viacero možností. Veľkostuha s mašľou sa dá umiestniť okolo celého štítu, môže vychádzať spoza hlavy štítu alebo výnimočne aj z päty štítu, ale vždy musí byť viditeľná mašľa, ktorá je charakteristická pre insígniu 1. triedy. Zostávajúce dve triedy, ako sme už uviedli, majú identickú výtvarnú podobu a odlišný rozmer insígnie je pre potreby heraldiky zanedbateľný. Ako najvhodnejšie riešenie pre umiestnenie insígnie 2. triedy sa javí použitie náhrdelnej stuhy rovnakým spôsobom ako v prípade najvyššej triedy s tým, že stuha obtáča štít alebo

2a) Príklad umiestnenia insígnie 1. stupňa (v dikcii zákona 1. triedy) Pribinovho kríža – kríž je zavesený na komandérskej stuhe v zodpovedajúcej farbe. Stuha, ktorá je sčasti zakrytá prikrývadlami, obtáča erbový štít.

2b) Príklad umiestnenia insígnie 2. stupňa Pribinovho kríža – kríž je zavesený na komandérskej stuhe v zodpovedajúcej farbe. Stuha vychádza z hornej tretiny erbového štítu.

2c) Príklad umiestnenia insígnie 3. stupňa Pribinovho kríža – kríž je zavesený na komandérskej stuhe v zodpovedajúcej farbe. Stuha vychádza z dolnej tretiny erbového štítu.

Rovnaké pravidlá umiestnenia insígnie ako pri Pribinovom kríži platia aj pri Kríži Milana Rastislava Štefánika. Podobným spôsobom je možné v heraldike aplikovať aj insígnie iných vyznamenaní, ktoré nemajú charakter štátnych vyznamenaní Slovenskej republiky.

vychádza z hornej tretiny štítu. Insígnia 3. triedy bude zavesená na rovnakej stuhe, ale bude vychádzať z dolnej tretiny štítu. Toto riešenie je najjednoduchšie, je systémové a je ho možné aplikovať jednotne u všetkých radov Slovenskej republiky. Diferenciácia pomocou hviezdy (so štítom obtočeným stuhou a zároveň podloženým hviezdou) sa javí ako veľmi neštandardné a nie príliš vhodné riešenie už aj preto, lebo hviezda 1. a 2. triedy sa líši iba rozmerom.

Ako sme už naznačili, omnoho problematickejšia situácia je u slovenských dekorácií, čiže krížov. Problém sa objavuje vo dvoch rovinách – ako v umiestnení krížov, tak aj vo vyjadrení ich stupňa. Najjednoduchšie rozlíšenie stupňa prostredníctvom hodnoty kovu (zlato, striebro, bronz) je možné realizovať iba vo farebnom riešení erbu, preto sa ako omnoho vhodnejšia javí ich diferenciácia prostredníctvom ich umiestnenia. Uvedené riešenie zároveň tiež odstráni neestetické zavesenie insígnie na prievlečnej stuhe pod erbovým štítom. Ani toto riešenie však nie je bez ťažkostí. Takmer všetky možnosti eliminuje tvar prievlečnej stuhy za predpokladu, že sa bude rešpektovať, čo však v prípade dekorácií nie je nevyhnutné. V opačnom prípade je možné jednotlivé stupne diferencovať podobne ako u radov. Prvý stupeň potom bude tvoriť stuha so zavesenou insígniou (vo forme komandérskej stuhy) obtočenej okolo štítu, druhý stupeň bude tvoriť stuha s insígniou, ktorá vychádza z hornej tretiny štítu a tretí stupeň bude tvoriť insígnia zavesená na stuhe vychádzajúcej z dolnej tretiny štítu. Samozrejme je možné použiť aj iné polohy (napr. 1. stupeň na prievlečnej stuhe roztvorenej do plohy širokého písmena "V", 2. stupeň na štandartdnej prievlečnej stuhe a 3. stupeň bez stuhy alebo hoci aj iné riešenia), tieto však nebudú korešpondovať so systémom umiestnenia radov. Celkom zámerne sme sa vyhli zdanlivo najjednoduchšiemu riešeniu, t.j. umiestneniu insígnie na prievlečnej stuhe pod štít a diferenciácii pomocou hodnoty kovu. Do úvahy je však okrem už známych problémov v čierno-bielej kresbe potrebné zobrať vyššie zmieňovaný estetický faktor, ktorý má práve v heraldickej tvorbe nezanedbateľný význam.

Prezentácia prepožičaných alebo udelených vyznamenaní v súčinnosti s erbom by nemala byť iba záležitosťou osobnej túžby po proklamovaní znamení dosiahnutých zásluh alebo úsilia o pochybnú prestíž, ale predovšetkým by mala byť prejavom plnokrvného estetického cítenia, ktoré sa v súvislosti s heraldikou uplatňuje už od jej stredovekých prvopočiatkov. Aj v prípade novodobej heraldickej tvorby totiž v plnej miere platí stará známa múdrosť, že menej je niekedy omnoho viac.

Poznámky

[1] K problematike využitia insígnií rádov a radov vo faleristike pozri napríklad GRAUS, I.: *Radová symbolika a jej aplikácia v heraldickej tvorbe*. In: Heraldika na Slovensku. Martin 1997, s. 100-113, alebo PANDULA, A.: *Orden und Auszeichnungen in der ungarischen Heraldik*. In: Acta contionis heraldicae municipalis hodiernae anno 1988° in oppido Keszthely habitae. Keszthely 1990, s. 235-256, Tenže: *Mit Ordenszeichen und Auszeichnungen geschmückte Wappen im Habsburgerreich (in der österreichisch-ungarischen Monarchie) im XVIII.-XX. Jahrhundert*. In: Genealogica et heraldica. Internationaler Kongress fur genealogische und heraldische Wissenschaften. Keszthely 1992, s. 85-93. Zo starších prác je to predovšetkým NEUBECKER, O.: *Ordensritterliche Heraldik*. Der Herold I., 1940, s. 17-48, 83-176, 220-245. Uvedená práca pod rovnakým názvom vychádzala na pokračovanie v časopise INFO 2, 1981, č. 14 a 6, 1985, č. 40.

[2] Pod pojmom vyznamenanie vo faleristickom ponímaní rozumieme výlučne iba tie insígnie, ktoré sú viditeľne nositeľnými a neprenosnými oceneniami zásluh (podrobnejšie GRAUS, I.: *K vymedzeniu faleristiky ako vednej disciplíny*. I. časť Slovenská archivistika 33, 1998, č. 2, s. 32-59, 2. časť tamže, 34, 1999 č. 1, v tlači). Za dekorácie považujeme tie kríže, medaily a odznaky, ktoré nie sú začlenené do radového systému a predstavujú vyznamenania nižšej hodnoty (podrobnejšie GRAUS, I.: *Slovenská faleristická terminológia*. Správy. Informačný bulletin Slovenskej numizmatickej spoločnosti a Východoslovenského múzea v Košiciach. Košice 1988, č. 55-56, s. 16-27).

[3] Napríklad stanovy rakúskeho Záslužného kríža, založeného 16. 2. 1850 v § 3 určovali, že vlastníctvo Záslužného kríža neposkytuje žiaden nárok na šľachtictvo alebo na zvláštne výsady. Každý ním vyznamenaný si však k menu mohol pripojiť titul *"nositeľ"* tohože a takto bol označovaný vo všetkých služobných záležitostiach.

[4] Pri prerokovávaní tohto zákona v Národnom zhromaždení došlo zo strany niektorých poslancov k pripomenutiu existencie vyznamenaní, zriadených dočasnou vládou v Paríži, ale návrhy na ich legalizovanie boli spravodajcom zákona odmietnuté s poukazom na skutočnosť, že vyznamenania ako také sú nedemokratickým inštitútom a že odporujú republikánskym názorom (MĚŘIČKA, V.: *Řád M. R. Štefánika "Sokol"*. Rozšířená příloha k 63. číslu "Sběratelských zpráv". Česká numismatická společnost, pobočka v Hradci Králové, Hradec Králové 1990, s. 16-17).

[5] Napríklad v súčasnosti rytieri duchovno-rytierskeho rádu svätého Mórica a svätého Lazara priamo pod pätu štítu pripájajú insígniu bez stuhy. Dôstojníci používajú insígniu zavesenú na komanderskej stuhe (v skutočnosti sa však nosí na prievlečnej stuhe), ktorá vychádza z dolnej tretiny štítu. Komandéri používajú insígniu zavesenú na stuhe, ktorá vychádza z hornej tretiny štítu, zatiaľ čo čestní komandéri pod štít podkladajú hviezdu. Veľkodôstojníci používajú hviezdu zavesenú na stuhe, vychádzajúcej z hornej tretiny štítu a nositelia veľkokríža používajú stuhu v rovnakej pozícii (nie však veľkostuhu s mašľou), ktorá je doplnená štyrmi agrafami a je na nej zavesená štandardná insígnia (nie hviezda ako v prípade veľkodôstojníka). Používanie rádovej symboliky podobným spôsobom upravovali aj všetky ostatné duchovno-rytierske rády.

[6] Z autopsie síce poznáme niekoľko ojedinelých prípadov súčasnej aplikácie hviezdy a inej insígnie toho istého radu, je však potrebné zdôrazniť, že skutočne ide o ojedinelé javy. Poznáme však aj taký prípad, kedy bola hviezda spolu s inou insígniou toho istého vyznamenania priamo predpísaná. Stanovy hannoverského Radu svätého Juraja z roku 1839 v § 13 určovali, že každý nositeľ insígnií mal právo používať erbovú pečať, pričom erb nositeľa insígnií bol umiestnený do stredu radovej hviezdy tak, aby bolo viditeľné červené medzikružie s radovým heslom. Samotná hviezda bola obtočená kolanou radu so zavesenou insígniou. V tomto prípade je však potrebné dodať, že Rad svätého Juraja mal iba jedinú triedu.

[7] Dobové francúzske heraldické príručky *(Nouveau manuel complet du blason,* Paris 1854) takéto umiestnenie pripúšťali. V tomto prípade však došlo k istej redukcii podoby insígnie, pretože ju predstavovala iba biela paticípa hviezdica bez stredového medailónu, venca medzi ramenami, závesu a stuhy (príklady umiestnenia insígnie v štíte uvádza NEUBECKER, O.: c. d., 12. časť, INFO 4, 1983, č. 27, s. 12, obr. 160, 2-13). Podobnú kompozíciu, kedy sa insígnia vkladala priamo do štítu, však celkom bežne používali príslušníci duchovno-rytierskych rádov.

[8] Jednotlivé rezorty, napríklad armáda Slovenskej republiky, majú vlastné vyznamenania, ktorými sa v tomto príspevku nebudeme zaoberať.

„Mnoho věcí se mi na současném systému slovenské heraldiky líbí. Jeví se jako systém dobře propracovaný a fungující. Píši právě o tomto postřehu, protože se ukazuje, že v Česku například zcela chybí institut registrace znaku. Z praxe se ukazuje jeho nezbytná potřeba. Velice se mi u vás líbí vydávání erbovních listin. To u nás ve vztahu k městům a obcím neexistuje. Udělovací listina je kus obyčejného papíru s verbálním popisem a nic víc. Je to dost ostudná věc, když výstup z Parlamentu České republiky má takovou podobu. Na svém počítači bych dokázal vyrobit mnohem a mnohem hezčí dokument."

(Z listu českého heraldika Stanislava Kasíka, 1. 9. 1999)

Možno najväčší dojem z knihy, odhliadnuc od veľmi peknej práce odvedenej autorom, na mňa urobila časť zmieňujúca sa o súčasnom vzostupe záujmu o heraldiku a o formovaní takých subjektov, akými sú Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, Heraldická komisia Ministerstva vnútra, Heraldické kolégium (na registráciu občianskych erbov) a Heraldický register Slovenskej republiky (registrujúci erby korporácií a osôb) – to všetko sú reakcie na naliehavo pociťované potreby tohto starého národa, ktorý si len nedávno vytvoril vlastnú republiku.

(kanadský heraldik John J. Fitzpatrick Kennedy v recenzii publikácie L. Vrteľa Osem storočí slovenskej heraldiky, publikovanej v časopise Heraldry in Canada/L'heraldique au Canada v decembri 1999)

„Nepáči sa mi najnovšia tendencia, ktorá vznikla na pôde Odboru archívnictva pri ministerstve vnútra. V súčasnosti tam vydávajú erbové listiny nielen pre mestá a obce, ale aj rodové erbové listiny pre našich spoluobčanov, ktorých predkovia šľachticmi nikdy neboli. Erby udelujú „záujemcovi, manželke, potomkom a dedičom oboch pohlaví, narodených i narodiť sa majúcich a užívajúcich priezvisko majiteľa". Toto je text zo starých erbových listín a je pre mňa otrasné, že voľakedy sa erbová listina udeľovala za určité zásluhy o korunu, dnes sa udeľuje za korunu... Udeľujú erb, ktorý má presne takú stavbu ako šľachtický erb z hlbokého stredoveku.

Pokladám za hrozné, že takéto listiny dostávajú vládni radcovia alebo vysokí funkcionári ministerstva vnútra, napr. aj sám exminister G. Krajči, dokonca v latinčine. Môže sa tešiť aj pán minister Pittner. Ak ju ešte nedostal, určite sa mu pripravuje. Ale podstatné je ešte aj niečo iné: tvorcovia erbových listín si zakladajú na tom, že udeľovanie je spojené s určitým ceremoniálom. Div nie ako pasovanie za rytiera. Ale: pasovalo sa mečom, teraz pasuje pán vládny radca nových majiteľov erbu ferulou. Ešteže ich nenechá klačať. Hanbil by som sa za takýto cirkus. To nemá obdobu, je to znevážením tejto úžasnej disciplíny. K tomu nemám komentár."

(Jozef Novák, slovenský heraldik, v rozhovore pre Národnú obrodu, 10, 3. 12. 1999)

„Ja nemám rodový erb. To, čo mám ja, je občiansky erb. V roku 1996 mi bol predložený oficiálnou komisiou návrh erbu, ktorý som vtedy odmietol. V roku 1999 bola ponuka zopakovaná s úradným rozhodnutím a po porade v rodine sme ju prijali a erb sme vyvesili ako vlajku. Bolo to pri príležitosti rodinnej oslavy. ... Erb nie je

pre mňa podstatná záležitosť, podstatné je pre mňa to, že vedľa neho veje slovenská vlajka. Chcem tým založiť novú tradíciu, aby pred každým domom, kde vlajka môže byť, vlajka viala."

(z rozhovoru Vladimíra Mečiara, bývalého premiéra SR pre Nový čas, 17.1.2000)

„Nemám šlechtický původ, jsem normálního plebejského původu", řekl slovenskému deníku Nový čas předseda Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS) Vladimír Mečiar. Před jeho obydlím, penzionem Elektra v Trenčianských Teplicích, teď vlaje kromě státní vlajky, na kterou už si místní zvykli, i vlajka s jeho novým erbem. Stalo se tak u příležitosti křtin Mečiarova vnuka Maťka. Podle Nového času Mečiar tvrdí, že jeho erb není šlechtický, ale občanský. To je ale nemožné. Ještě nikde a nikdy neexistoval občanský erb, který by znala heraldika. Podle terminologie lze mluvit o měšťanských znameních, která byla oblíbená mezi německou populací, dokonce sídlící i na Slovensku. ... Mečiar si pro svůj nový emblém zvolil podobná pravidla heraldiky a tvorby erbu z patnáctého století. K tomu mu ale chybí armáles. Přestože se uchýlil k erbu, který jasně vykazuje znaky šlechtického stavu, nemá listinu o povýšení do takového stavu, jehož výsledkem by bylo i udělení erbu. ... Mečiar se chystá, že bude erb používat při různých slavnostních příležitostech.

(Z článku Vladimír Mečiar má svůj erb, Lidové noviny 19.1.2000)

„Včera či predvčírem uváděla televize Nova zprávu o tom, že Vladimír Mečiar má osobný znak. Komentář k tomuto faktu byl samozřejmě kritický, výsměšný. Mluvilo se i o dalších slovenských politických špičkách včetně bývalého presidenta Kováča a srovnávalo se to zcela nesmyslně se znaky panovnických rodů a mělo to vyznít tak, že oni na to mají historický nárok, zatímco tito „noví" si hrají na novodobou aristokracii a jsou s tím směšní. Nesouhlasím nejen proto, že osobný znak mám taky, ale také proto, že ve 14. století napsal Bartolus de Saxoferrato Tractatus de insigniis et armis, kde tvrdí, že s ohledem na interpretaci antického římského práva má na znak nárok každý."

(Z listu českého heraldika Stanislava Kasíka, 25.1.2000)

Z diskusie na internete

RADAMEC (24.1.2000, 14:10):

„Co říkate erbu Vladimíra Mečiara? To teď na Slovensku zavedli šlechtické tituly, nebo jen možnost zaregistrovat si erb? A vyplýva z toho i něco jiného než dobrý pocit, že ho má řádně zaregistrovaný?"

MYTHAGO (24.1.2000, 14:17):

„Cože? Co má ve znaku? Meč, boxerské rukavice, nebo snad noty? Kde to najdu?"

PAVUK (24.1.200, 14:58):

„Ad Mečiarův erb. Zíral jsem na to v televizi... Vyznělo to tak, že za peníze se dá koupit všechno. Veď aj niektorí ministri majú svoj erb. (Pravda, nevisí jim na žerdi před domem.) Vysvětloval i symboliku, ale (ne)vzpomenu si. Vím, že tam má mj. orlí křídlo a část brnění."

RADAMEC (24.1.2000, 15:03):

„Ukazovali to ve zprávach, před domem mu hrdě vlaje slovenská vlajka s erbem. Většina slovenských představitelů prý má řádně zaregistrovaný erb, jen s ním tak nelezou na veřejnost. Mečiar má tři zkřížené meče a kolem různé atributy spojené s tím, že vybojoval nezávislost Slovenska. Na Internetu jsem to nehledal, ale určitě to tam někde bude."

MYTHAGO (24.1.2000 - 15:47):

„No, asi se Mečiara poprvé v životě tak trochu zastanu. Na tom, že si občan nechá udělat, či sám navrhne osobní znak nevidím nic špatného. Ostatně, kdo z vás někdy trochu přičichl k heraldice, pravděpodobně neodolá a taky se o něco takového pokusí. Na stožár před barák bych si ale svůj osobní znak zřejmě nevěšel."

(Z diskusie na fóre Rodokmeny-genealogie, http://www.mageo.com/.chatroom/3451)

„Neviem nakoľko vážne treba brať tieto správy.

Moja poznámka k problému: Najvyšší čas začať s tvorbou vlastného erbu. O svojom už mám aj predstavu. Na štíte v modrom poli 3 deravé groše. V pravej polovici štítu na trojvrší uprostred český lev, na ľavom vŕšku poľská orlica, na pravom vták turul. Namiesto časti brnenia tepláková súprava. Len teraz neviem, kde si ho dať registrovať. Poraď! S pozdravom Paľo"

(Z e-mailu Pavla Knúrovského, člena SGHS MS z Košíc, 28.1.2000)

Chcete získať viac informácií o našej spoločnosti?
Navštívte naše nedávno sprístupnené
internetové stránky

http://www.genealogy-heraldry.sk

Dozviete sa z nich to,
čo sa nezmestilo na stránky tohto časopisu.
Nájdete tam niektoré podrobnosti
o aktuálnom dianí,
užitočné adresy,
zoznamy rodín i tých, ktorí skúmajú ich genealógie.
Možno tam nájdete i seba...

NEMECKÉ ZDRUŽENIE GENEALOGICKÝCH SPOLKOV

Jörg Füchtner

Deutsche Arbeitsgemeinschaft genealogischer Verbände (DAGV) je strešnou organizáciou väčšiny nemeckých spolkov a inštitúcií, ktoré sa venujú občianskej genealógii a heraldike. Pod „občianskymi" pritom rozumieme všetky rody a rodiny nepatriace ku šľachte, ktorá tvorí (nie síce právne, ale spoločensky) osobitnú skupinu nemeckého obyvateľstva (hoci na druhej strane *Deutsche Adelsarchiv* ako jediný zástupca šľachty je tiež členom DAGV).

I. Členovia DAGV

Členmi DAGV boli alebo sú spolky a inštitúcie, ktoré vznikali, rozvíjali sa, ale i zanikali, pričom tento proces často prebiehal nie tak, ako to bolo prirodzené, ale tak, ako si to vynucovali dejiny. V tomto príspevku sa dejinám venovať nemôžeme, budeme vychádzať zo súčasného stavu a siahneme k nim len vtedy, ak to bude potrebné na jeho vysvetlenie.

Súčasné členské spolky a inštitúcie môžeme na základe ich územnej pôsobnosti a výskumných záujmov rozdeliť na 4 skupiny: 1. *organizácie so zameraním na výskum v bývalom Západnom Nemecku,* 2. *organizácie so zameraním na výskum v bývalom Východnom Nemecku,* 3. *organizácie orientujúce sa na štúdium bývalých nemeckých východných území a nemeckých enkláv vo východnej Európe,* 4. *organizácie študujúce témy, ktoré zaujímajú alebo môžu zaujímať všetky nemecké genealogické organizácie.*

1. Spolky západonemeckej oblasti

Vývoj spolkov v západnom Nemecku prebiehal v podstate bez prerušenia. Krátko pred alebo krátko po prvej svetovej vojne tu vzniklo 17 organizácií, ktoré výskumne pokrývali takmer celé toto územie. Ich výskumými oblasťami boli vtedy (1933) existujúce administratívne územia (Bavorsko, Brémy, Fransko – oblasť okolo Norimbergu, vtedy bavorská provincia, „Západné Nemecko", vtedy pruská porýnska provincia, Východné Frízsko, Vestfálsko), územia v r. 1866 pričlenené k Prusku (napr. Frankfurt, Nassau) alebo neskôr zjednotené (napr. Kurhessensko a Waldeck), územia, ktoré v neskorom stredoveku tvorili – a dnes opäť tvoria – viac-menej jednotné celky (napr. Dolné Sasko a juhozápadné Nemecko). V Dolnom Sasku si konkurovalo viac organizácií: *Genealogische Gesellschaft, Sitz Hamburg* (pôvodne *Zentralstelle für Niedersächsische Familiengeschichte*), *Niedersächsische Landesverein* a *Ostfälische Familienkundliche Kommission* (neskôr *Familienkundliche Kommission für Niedersachsen und Bremen*). Na výskum v Dolnom Sasku sa zameriavala aj göttingenská spoločnosť, ktorá sa venovala aj genealogickej teórii. V juhozápadnom Nemecku pôsobil genealogicko-heraldický spolok v Bádensku a Württembersku. Vznikol tu tiež spolok zameraný na štúdium rodín jednej lokality – v Düsseldorfe.

Až na *Familienkundliche Kommission für Niedersachsen, Bremen* atď., ktorá zanikla pred 2 rokmi, sa všetky tieto organizácie udržali. Po skončení 2. svetovej vojny vznikli popri nich ďalšie: v Porýní, v oblasti *Západonemeckej spoločnosti* sa vytvorili spolky *Mozaika* pre oblasť Kleve a holandské prihraničie a *Bergský spolok pre vedu o rodine*. Vo Vestfálsku, sfére pôsobnosti *Vestfálskej spoločnosti*, boli zriadené spolky pre Dortmund a Hagen, v Bavorsku osobitná spoločnosť pre Horné Falcko (oblasť Regensburgu), v Brémach pre Bremerhaven, v Dolnom Sasku pre Emsland a oblasť Osnabrücku. V súčasnosti existuje tendencia vytvárať regionálne spolky, hranice pôsobnosti ktorých sa len výnimočne (napr. v prípade novozaložených spolkov pre Sársko a Šlezvicko-Holštajnsko) kryjú s hranicami dnešných spolkových krajín. Prispieva to k celkovej neprehľadnosti a dezorientácii bádateľov. Ak niekto hľadá radu alebo pomoc, je lepšie obrátiť sa na spolok, ktorý sídli najbližšie k miestu bádateľových záujmov, ako na ten, ktorý má sídlo v metropole príslušnej administratívnej oblasti. Tak napr. ak niekto skúma rodinu v Porúrí, pravdepodobne skôr mu pomôžu spolky v Dortmunde alebo v Hagene ako v Münsteri. Vždy sa však možno obrátiť aj na DAGV.

Aké služby ponúkajú jednotlivé spolky alebo inštitúcie? Môžu pomôcť bádateľovi zorientovať sa pri štúdiu v tej-ktorej oblasti – poskytnúť mu informácie o prameňoch, o členoch, ktorí skúmali či skúmajú tú-ktorú rodinu, alebo o tých, ktorí sú ochotní urobiť nejaký prieskum za úhradu. Niektoré organizácie, napr. *Západonemecká spoločnosť* a *Sárske združenie*, si vydali adresáre členov a ich záujmov. Mnohé spolky vlastnia zbierky genealogických pozostalostí alebo kartoték, skoro všetky majú špecializované knižnice. V nich sa často nachádzajú indexy k matrikám, ako aj tzv. miestne rodové knihy (*Ortsfamilienbücher*), obsahujúce genealógie rodov príslušnej oblasti. Uchovávajú sa často iba v niekoľkých exemplároch, preto dostať sa k informáciám z nich je pre bádateľa dosť náročné. Aj v tomto mu môže pomôcť príslušný spolok. Spoločnosti sa usilujú sprístupniť tieto materiály širšej verejnosti, napr. Západonemecká spoločnosť pre vedu o rodine ich už vydala na 2 CD-ROM-och. Ich celonemecký súpis spracúva *Nemecké ústredie pre genealógiu v Lipsku*.

Pýchou každého spolku – nielen západonemeckého, ak predbiehame – sú tlačené publikácie. Väčšina spolkov vydáva vlastné periodikum (niektoré spolky ho vydávajú spoločne). Na 64 organizácií združených v DAGV pripadá asi 30 časopisov. Časopis potvrdzuje vedecký charakter toho-ktorého spolku a spája jeho členov (najmä v prípade veľkých spolkov). Veľa spolkov vydáva popri časopise alebo namiesto neho samostatné publikácie. Príspevky alebo celé publikácie sú tematicky zamerané na pramene všetkých druhov, miestne rodové knihy, na rôzne skupiny osôb, napr. na vystahovalcov, na dejiny jednotlivých rodov a pod. Za osobitnú zmienku stojí 300-zväzkové, od r. 1978 vychádzajúce dielo Franza Schuberta *Pramene a spisy k dejinám obyvateľstva severného Nemecka* (*Quellen und Schriften zur Bevölkerungsgeschichte Norddeutschlands*). Publikuje početné indexy k sobášnym matrikám, daňové súpisy, súpisy nových občanov, sčítania ľudu atď.

2. Spolky východonemeckej oblasti (bývalej NDR)

Kto sa venuje štúdiu dejín nemeckých genealogických spolkov a inštitúcií, toho napadne, že Sasko, čo do začiatkov a významu týchto organizácií, možno pokladať za ich kolísku. Takmer žiadne z nich však neprežili. V časti Nemecka, ktorá patrila k sovietskej okupačnej zóne, okupačná moc a ňou založená NDR nahradili tradičné spolky tzv. masovými organizáciami a politicky ich usmerňovali. Následkom toho sa

genealógia, hoci ju štát priamo nezakazoval, v rámci povolených organizácií – kultúrnych zväzov pestovať nesmela. Až v r. 1979 bola uznaná za vedný odbor a mohla sa začať oficiálne pestovať. Tak vznikli na pôde kultúrnych zväzov kluby a záujmové združenia, ktoré ešte aj dnes pracujú spravidla popri alebo v rámci iných vlastivedných spolkov. Okolnosti ich vzniku pripomína tiež to, že pôsobia prevažne v okruhu jedného mesta, majú málo členov a peňazí. Okrem týchto organizácií existuje v západnom Nemecku spolok, ktorý založili niekdajší utečenci z NDR a ktorý má viac členov i prostriedkov. Nie celkom bezproblémová koexistencia týchto spolkov sa v poslednom období rozvinula do ich vcelku plodnej spolupráce. Otázky, týkajúce sa výskumu vo východnom Nemecku, najmä pokiaľ ide o pramene, treba adresovať príslušnému miestnemu spolku.

3. Spolky a inštitúcie so zameraním na bývalé nemecké východné územia a nemecké enklávy vo východnej Európe

Tieto spolky vznikali z politických dôvodov len v Západnom Nemecku. Ako najväčšie a najvýznamnejšie z nich treba spomenúť *Spoločenstvo bádateľov rodín nemeckého východu* (*Arbeitsgemeinschaft ostdeutscher Familienforscher*), ktoré združuje pracovíská alebo skupiny, špecializujúce sa na výskum v jednotlivých východonemeckých alebo východoeurópskych oblastiach. Nepostrádateľnou pomôckou pri tomto výskume je združením vydaný *Wegweiser für Forschungen nach Vorfahren aus den ostdeutschen und sudetendeutschen Gebieten sowie aus den deutschen Siedlungsräumen in Mittel-, Ost- und Südosteuropa* (*AGoFF – Wegweiser*) od Ericha Questera, ktorý v r. 1995 vyšiel už v 4. prepracovanom vydaní. Okrem spomínanej organizácie existujú v Nemecku aj ďalšie združenia špecializujúce sa na Východné a Západné Prusko, podunajské Švábsko, Sedmohradsko, sudetských Nemcov, ako aj na východ strednej Európy (výskumné pracovisko pri *Spoločnosti pre východostredoeurópsku vlastivedu a kultúru – Gesellschaft für ostmitteleuropäische Landeskunde und Kultur*).

4. Celonemecky zamerané spolky a inštitúcie

Sem patria predovšetkým ústredné inštitúcie (*Zentralstelle*). V dôsledku bývalého rozdelenia Nemecka sú dve, obe s pôsobnosťou pre celé Nemecko. Historicky staršie *ústredie v Lipsku*, pôvodne založené v r. 1904, sa v dôsledku vývoja v sovietskej okupačnej zóne a neskôr v NDR od r. 1967 formálne stalo novozaloženou organizáciou. Prehľad o jeho veľmi vzácnych fondoch poskytuje viac zväzkov publikovaných súpisov. Právnym nástupcom tohto pracoviska (aspoň v princípe) je *ústredie vo Frankfurte-Hoechste*, ktoré rozvíja rozsiahlu publikačnú činnosť. Najstarším a jedným z najvýznamnejších celonemeckých spolkov je *Herold*, spolok pre heraldiku, genealógiu a príbuzné vedy, založený v r. 1869 v Berlíne. Sem odporúčame smerovať všetky otázky, týkajúce sa občianskej heraldiky, hoci v tejto oblasti pôsobia aj iné spolky a komerčné firmy.

Podstatne mladším, no nemenej významným je *Verein zur Förderung EDV-gestützter familienkundlicher Forschungen*, spolok, ktorý podporuje aplikáciu počítačov v genealógii. K jeho aktivitám patrí vydávanie časopisu *Computer-Genealogie* a obsluha najvýznamnejšieho nemeckého genealogického mailboxu (*Computer-Genealogische Box*) v Darmstadte.

V Bensheime sa nachádza *Ústav pre výskum dejín osôb* (*Institut für personengeschichtliche Forschung*), ktorého zbierky možno využiť predovšetkým pri štúdiu spoločenských elít

Archív nemeckej šlachty (*Deutsche Adelsarchiv*) v Marburgu je vydavateľom genealogických lexikónov šlachty, pokračovaní *Gothajského almanachu*. Spolok pôsobiaci pri *Múzeu nemeckého vysťahovalectva* (*Deutsches Auswanderermuseum*) má aj genealogické informačné pracovisko. *Akadémia genealógie, heraldiky a príbuzných vied* (*Akademie für Genealogie, Heraldik und verwandte Hilfswissenschaften*) šíri poznatky z pomocných vied historických. V Karlshafene nad Weserou pôsobí *Spolok nemeckých hugenotov* (*Deutsche Hugenottenverein*) s vlastným archívom a knižnicou. *Spolok potomkov salzburgských exulantov* má členov s koreňmi prevažne vo Východnom Prusku, ktoré sa svojho času stalo útočiskom náboženských utečencov z Rakúska. Tri spolky združujú komerčných genealógov. K členom DAGV patrí tiež *Zväz rodových združení* (*Bund der Familienverbände*), niekoľko takýchto rodových spoločností a nakoniec aj jeden holandský spolok, ktorého členovia robia výskumy v Nemecku.

II. DAGV

Hoci viaceré spolky boli (a sú) orientované celonemecky, vznikla potreba vytvoriť akúsi strešnú organizáciu, ktorá by podporovala rozvoj ich spoločných záujmov. Pretože v r. 1924 založené *Spoločenstvo nemeckých genealogických a heraldických spolkov* (*Arbeitsgemeinschaft der deutschen familien- und wappenkundlichen Vereine*) národní socialisti v r. 1934/35 zrušili, v r. 1948 vzniklo nové, dodnes existujúce združenie *Deutsche Arbeitsgemeinschaft genealogischer Verbände* (*DAGV*). Jeho 3-členné vedenie sa stará o to, aby domáci aj zahraniční záujemcovia dostali odpovede na svoje otázky, zabezpečuje organizáciu nemeckých genealogických dní, pravidelne vydáva adresáre, ktoré umožňujú domácim i zahraničným záujemcom získať informácie o jednotlivých členských spolkoch a inštitúciách. Usiluje sa tiež sprístupňovať bádateľom prehľady o veľmi rozsiahlej a mnohostrannej genealogickej literatúre. Za týmto účelom v r. 1990 DAGV vydalo súpis tlačených genealógií a pokračuje vo vydávaní *Bibliografie k dejinám rodov* (*Familiengeschichtliche Bibliographie*).

Prvé zväzky tejto bibliografie vydané v r. 1928-51 a 1963 sprístupnili genealogickú literatúru nemeckej jazykovej oblasti z rokov 1897-1945 a 1960-1962. S mnohými ťažkosťami sa rodí zväzok za roky 1946-60. Ďalšie zväzky, ktorých tvorba vyvoláva rad otázok, predbežne a sčasti nahrádzajú 3 zväzky (5, 7, 8) bibliografie *„Der Schlüssel"*, vydávanej od r. 1950. Obsahujú záznamy o príspevkoch z jazykovo nemeckých genealogických časopisov z r. 1945-1980. Určitou pomôckou je aj práca Franza Heinzmanna a Christopha Lenhartza *Bibliographie gedruckter Familiengeschichten* (*Bibliografia tlačených rodinno-historických prác*) 1–6, 1986-1994. Výberový prehľad možno nájsť v genealogickej príručke Wolfganga Ribbeho a Eckerta Henninga (v r. 1995 vyšla po 11–ty krát).

DAGV tiež podporuje výmenu genealogických údajov medzi individuálnymi členmi svojich organizácií. Tomu od r. 1992 slúži tzv. obeh vývodov (*Ahnenumlauf*). V r. 1974-1992 sa robil zvlášť v západnom a zvlášť vo východnom Nemecku. V rámci tejto periodickej akcie bádatelia poskytujú na zverejnenie kompletné vývody svojich rodín. Inou formou výmeny genealogických údajov sú tzv. bádateľské kontakty (*Forscherkontakte*): genealógovia, pracujúci spravidla s počítačmi, poskytujú DAGV kľúčové údaje zo svojich genealógií. Informácie získané v rámci týchto akcií DAGV zverejňuje buď tlačou alebo na disketách, čím umožňuje účastníkom vstúpiť do vzájomných kontaktov.

Nakoniec sa DAGV, hlavne jeho vedenie, snaží udržiavať spoluprácu s genealógmi z iných, predovšetkým európskych krajín.

BIBLIOGRAFIA

Ju. V. Arsenev: *Geraldika. Lekcii čitannyje v Moskovskom archeologičeskom institute v 1907-1908 godu.* Kovrov, Izdatelstvo BEST-B 1997, 368s. ISBN 5-89312-015-9

Vzrastajúci záujem o heraldiku a genealógiu v Rusku v poslednom období sprevádza i rastúci počet reprintov, resp. obnovených vydaní diel ruských klasikov týchto disciplín. K jedným z nich patrí i Jurij V. Arsenev (1857–1919), Moskovčan, potomok šlachtickej rodiny doloženej od 14. stor. Po počiatočnej kariére námorníka (i účastníka rusko-tureckej vojny v r. 1877-78) a úradníckej službe v tulskej guberniálnej správe, stal sa tento muž jedným z dvoch správcov moskovského múzea Oruženaja palata. Záujem o identifikáciu početných exponátov – ruskými vojskami v bitkách ukoristených zbraní – ho priviedol k štúdiu heraldiky. Od r. 1907 začal túto disciplínu prednášať na novozaloženom archeologickom inštitúte v Moskve a jeho pobočkách (išlo vôbec o prvé samostatné vysokoškolské prednášky z heraldiky v Rusku, podobné začali potom v r. 1913 v St. Petersburgu). Zodpovedajúco vývoju heraldiky vo svojej vlasti (začala sa rozvíjať od 17. stor. vplyvom silnejúcich kontaktov Ruska so západnou Európou a Polskom), čerpal predovšetkým z diel nemeckých, anglických, francúzskych a polských autorov. Prednášky, ktoré už v r. 1908 vyšli aj tlačou, zostali vo svojej teoretickej časti v Rusku v podstate podnes neprekonané. Inak dielo ako celok podrobne a systematicky sumarizuje dovtedajšie poznatky o vývoji heraldiky a výstavbe erbov v západnej Európe a v Polsku. Sčasti si všíma aj vývoj v Rusku, rakúsko-uhorské reálie takmer úplne opomínajúc. Redaktor O. N. Naumov upravil pravopis diela, opatril ho poznámkami, pripojil k nemu prednášku z r. 1911, ktorou Arsenev reagoval na nepochopenie významu heraldiky zo strany súdobej ruskej spoločnosti, podrobnú štúdiu o autorovi (s. 336-361), ako aj kompletný súpis jeho prác. Svojim pedagogickým pôsobením i dielom Arsenev ovplyvnil viacero ďalších autorov. Jeho prednášky z heraldiky pokračovali i krátko po októbrovej revolúcii v Rusku (do r. 1918). *(gh)*

Viera Morišová: *Genealógia rodu Zamarovských.* In: *Život a dielo Vojtecha Zamarovského.* Trenčín 1999, s. 27-40.

V decembri minulého roku vyšiel v Trenčíne v skromnom 200-kusovom náklade zborník príspevkov venovaný životnému jubileu svetoznámeho autora literatúry faktu – trenčianskeho rodáka Vojtecha Zamarovského (nar. 5. 10. 1919). Popri iných príspevkoch sa v ňom objavuje i genealogická štúdia pracovníčky Štátneho okresného archívu v Trenčíne Mgr. Viery Morišovej, mapujúca vývoj rodu Zamarovských od r. 1241 do začiatku 20. storočia. Základným majetkom Zamarovských, ktorých predkovia prišli na Slovensko z nemeckých oblastí Európy, boli Zamarovce (dnes miestna časť Trenčína). Odtiaľ postupne prenikali do mesta Trenčín a iných lokalít stredného Považia. V 15. a nasledujúcich storočiach členovia rodu pôsobili v trenčianskej župnej i mestskej správe, v 19. a 20. stor. boli viacerí z nich významnými právnikmi a vzdelancami (v Trenčianskom múzeu sa zachovala rozsiahla rodová knižnica Zamarovských). Popri majetnejších členoch rodu však v meste žili aj príslušníci schudobnelých vetiev (želiari, poddaní). Spisovateľ Vojtech Zamarovský pochádzal z vetvy, ktorá začas žila v Madočanoch v Liptove. Jeho otec, kominársky majster Štefan Zamaróczy, sa do Trenčína prisťahoval niekedy pred r. 1918. *(-gh-)*

KRONIKA

ZATIAĽ POSLEDNÉ ČÍSLO ČASOPISU TURUL (3-4/1998) prinieslo správu o úmrtí maďarského historika Istvána Kállaya (1931–1998), profesora na katedre pomocných vied historických Univerzity Lóranda Eötvösa v Budapešti. Kállay dlhé roky pôsobil v redakciách maďarských archivárskych periodík Levéltári Szemle a Levéltári Közlemények. Prispel tiež k oživotvoreniu Maďarskej heraldickej a genealogickej spoločnosti, ktorú svojho času predstavil i v našom časopise (GHH 1/93). *(gh)*

V DŇOCH 26.-28. OKTÓBRA 1999 sa v Banskej Bystrici konali 3. archívne dni na Slovensku. Príspevky boli tematicky orientované na vývoj hospodárskych inštitúcií a ich písomností na Slovensku. Z genealogického hľadiska zaujímavé bolo vystúpenie A. Buzinkayovej. Týkalo sa vývoja hospodárskej administratívy mesta Bratislavy a jeho hospodárskych písomností od 13. do 19. storočia (v mnohých sa vyskytujú záznamy o konkrétnych obyvateľoch mesta a ich poplatkoch). Príspevok tejto autorky bol publikovaný vo Fóre archivárov č. 7-8/1999. *(gh)*

SEMINÁR „BOHÚŇOVCI V SLOVENSKEJ KULTÚRE" sa uskutočnil 18. novembra 1999 v Ružomberku. Prednesené príspevky venované genealógii tohto rodu (Z. Ďuriška) a jeho významným členom – novinárovi a spisovateľovi Emovi Bohúňovi (P. Parenička), spisovateľovi Jánovi Bohúňovi (Š. Drug), strojníkovi, konštruktérovi a včelárskemu odborníkovi Jozefovi Bohúňovi (M. Petráš), ako aj maliarovi P. M. Bohúňovi (Z. Žiaranová) – budú publikované v zborníku Biografické štúdie. Podujatie zorganizoval Biografický ústav Matice slovenskej v Martine. *(gh)*

NA OKRAJ

Pomerne veľký záujem médií o činnosť našej spoločnosti v druhom polroku r. 1999, pohyby okolo Matice slovenskej a v nej, choroby nás i našich spolupracovníkov i iné skutočnosti spôsobili, že sa nám niektoré úlohy z konca minulého roka „prehupli" do roka nového. Nepodarilo sa nám napríklad vytlačiť dávnejšie pripravený Genealogicko-heraldický hlas č. 2/99, na stole i v e-mailovej schránke sa nám nahromadila korešpondencia; mnohí z vás dodnes nedostali odpovede na svoje listy.

Nutne by sme potrebovali aspoň jednu ďalšiu pracovnú silu, väčšie priestory. Aktuálne musíme riešiť otázku ďalšej tvorby nášho časopisu (vydavateľstvo, ktoré nám pomáhalo s jeho grafickou úpravou s touto prácou končí), potrebujeme zlepšiť evidenciu členov, ktorých počet v poslednom období podstatne vzrástol.

Samozrejme, naďalej chceme pokračovať v už rozbehnutých projektoch a pripravujeme niektoré nové, napr. v septembri tohto roku by sme radi zorganizovali v Martine seminár venovaný otázkam občianskej heraldiky, tradíciám a súčasným tendenciám v tvorbe občianskych erbov na Slovensku.

Veríme, že sa nám skoro podarí vyriešiť všetky „existenčné" otázky našej spoločnosti, aby sme si na prahu nového tisícročia – v roku 2001 mohli primeraným spôsobom pripomenúť prvé decénium jej činnosti. *(mš)*

INHALT

Es war auch vor 1989, vor dem Zusammenbruch des kommunistischen Regimes, keine Besonderheit, daß die Bürger der Slowakei ihr Interesse für Personal- und Familienwappen äußerten. Danach ist es jedoch gewachsen, in der Slowakei begannen auf Gestaltung der Bürgerwappen eingestellte Institutionen zu entstehen, wobei diese Wappen auch amtlich registriert wurden. Trotzdem wurde von der erwähnten Praxis öffentlich bis jetzt nicht gesprochen. Die vorliegende Nummer unserer Zeitschrift bietet (nach Erwähnungen in der Publikation Acht Jahrhunderte der slowakischen Heraldik und nach lückenhaften Berichten in den Medien) de facto die erste detaillierte Information über die gegenwärtige Praxis in der Gestaltung und Registrierung der Bürgerwappen in der Slowakei an.

Der Sekretär der Heraldischen Komission des Innenministeriums der SR Ladislav Vrteľ grenzt den Begriff Bürgerheraldik in seinem Beitrag ab. Er erklärt, daß die Bürgerwappen (ähnlich wie andere Wappen) in der Slowakei nicht verliehen, sondern (im Sinne der Normen des heraldischen Rechts, die im 14. Jahrhundert Bartolus de Saxoferrato formuliert hatte) „frei empfangen" werden. Aus dem formellen Gesichtspunkt werden diese Wappen in den Schildern der Gotik des 15. Jahrhunderts komponiert, der Helm is prinzipell ein Turnierhelm, ein Gitterhelm wird nur ausnahmsweise – bei den alten Wappen – zugelassen, der Schild, das Kleinod und die Decken werden im Verhältnis 3:2:3 dargestellt. Diese Wappen können zusammen mit den Wappen der Korporationen im Heraldischen Register der SR, dessen gedruckte Herausgabe vorbereitet wird, registriert werden.

Igor Graus schlägt in seinem Beitrag die Methoden vor, wie sich in die entstehenden Bürgerwappen die Insignien der Orden und Auszeichnungen einkomponieren lassen.

Die nächsten Studien stellen Beiträge zur Tradition der (teilweise auch Bürger-) Heraldik und Wappengestaltung in der Slowakei. Der unlängst verstorbene Historiker Pavel Horváth schenkt seine Beachtung einigen Ärztefamilien, deren Mitglieder in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts in den Adelstand erhoben wurden. Die Nobilitierten entstammten meistens den deutschen Bürgerfamilien und waren in der Slowakei dauerhaft oder vorübergehend vor allem in Bratislava und in der Zips tätig. In der gleichen Zeitspanne betrafen die Nobilitationen auch die Juristen, Pädagogen, Priester, Beamten und die anderen Gebildeten.

Ľubomír Jankovič verfolgt die graphische Ausschmückung der Zeugnisse über die Verleihung der Wappen in der Zeit von der Mitte des 17. bis 19. Jahrhunderts in den Sammlungen des Archivs der Hauptstadt der SR Bratislava. In der gegebenen Zeit hatten diese Zeugnisse Charakter von Heften, später Büchern, wobei es sich bildnerisch um typische Produkte des anrückenden Barocks, dann des Rokoko und Klassizismus handelte. Ihre Gestalter waren Stecher, die mit dem Wiener Kaiserhof verbunden waren, Angehörige solcher Familien, wo man die Stecherkunst vererbt bekam.

Einen wesentlichen Teil dieser Nummer füllt Juraj Spiritza Studie über die Epitaphe – steinerne oder hölzerne Grabdenkmäler, die an den Wänden der Kirchen angebracht waren und mit verschiedenen Szenen und Texten das Leben und die Verdienste des Verstorbenen ins Gedächtnis riefen, aber nur ausnahmsweise die Lage seines Grabs bezeichneten. Dieser Weise des Bewahrens des Andenkens der Toten in der Slowakei begegnen wir im 16. und 17. Jahrhundert. Der Autor widmet seine Aufmerksamheit besonders den Epitaphen, auf denen das Motiv der „Genealogie" – des Verstorbenen inmitten der Gruppe seiner Verwandten – vorkommt. Er führt Beispiele der Epitaphe solchen Typs aus den verschiedenen Orten und Gebieten der Slowakei an. Die Epitaphe waren den Angehörigen des Adelstandes als auch den Bürgern gewidmet.

SUMMARY

The interest of Slovakia's citizens in using their personal or family coats-of-arms was not a peculiarity either before the year 1989. It has increased, however, after the fall of the communist regime – in Slovakia there started to rise institutions aimed at civic coats-of-arms creation. These coats-of-arms were, of course, officially registered. However, the mentioned practice has not been discussed in public yet (if we do not take into consideration marginalia published in „Eight Centuries of Slovak Heraldry" and fragmentary information in current media). The presented issue provides de facto first more detailed information on present state of creation and registration of civic coats-of-arms in Slovakia.

The Secretary of the Heraldic Commission of the Ministry of Interior of the Slovak Republic Ladislav Vitel, one of the co-authors of the concept of present creation of civic coats-of-arms in Slovakia, defines the concept of civic heraldry. He explains that civic coats-of-arms (like any other ones) are not granted in Slovakia, but they are (in accordance with the heraldic law standards, formulated by Bartolus de Saxoferrato) „accepted in a free manner". From the formal point of view these coats-of-arms are composed in the 15th century Gothic shields, the helmet is of tournament in principle, the lattice one is admitted just exceptionally – at old coats-of-arms, the shields, the crest and the mantlings are depicted in the ratio 3:2:3. These coats-of-arms, along with the arms of corporations, can be registered in the Heraldic Register of the Slovak Republic, the printed version of which is being prepared.

Igor Graus, member of the Heraldic Commission of the Ministry of Interior of the Slovak Republic, proposes in his contribution the ways how to incorporate orders and decorations insignia into the rising civic coats-of-arms.

Other studies refer to traditions (partly a civic one) of heraldry and coats-of-arms creation in Slovakia.

The recently late historian Pavel Horváth pays attention to some medical families, the members of which were enobled in the first half of the 17th century (the Spillenbergers, the Rulands, the Geygers, the Augustinis, the Raygers). The enobled mostly came from German burgher's families and they lived and worked in Slovakia permanently or temporarily, largely in Bratislava and the Spiš county. In the same period lawyers, teachers, priests, clerks and other intellectuals were enobled as well.

Lubomír Jankovič traces the graphic layout of the patents of arms granted since the second half of the 17th century till the 19th century as they were preserved in the Bratislava Archives collection. In the mentioned period the patents had a character of books in sheets, later books and, as to the style, they were typical products of the coming Baroque, later Rococo and Classicism. They were created by engravers connected with the Vienna imperial court, members of the families descended the engraving craft for generations. Among the most famous families were the Aichingers, the Laufbergers, the Mayers and the Mansfelds.

The study by Juraj Spiritza, devoted to epitaphs, forms a substantial part of the issue. Epitaphs – stonetombs or wooden monuments placed on the church walls – commemorated life and merits of the deceased by various events and texts. The grave location was indicated just exceptionally. This way of preserving the memory of the deceased is known in Slovakia in the 16th and the 17th centuries (similar ways were customary in the territories of the German Empire, in the Flemish part of the Netherlands and Baltic regions settled by Germans). The author pays special attention to the epitaphs bearing a „genealogical motif" – the deceased person depicted in a group of his/her relatives. He lists examples of such a type of epitaphs coming from various places and regions of Slovakia. The epitaphs were devoted both to the nobles and the burghers.

CONTENTS

ARTICLES
Juraj Spiritza: The genealogical motif
on the 16th and the 17th century epitaphs / 3
Pavel Horváth: Enoblement and granting coats-of-arms to physicians
in Slovakia in the first half of the 17th century / 17
Ľubomír Jankovič: Graphic layout of the patents of arms
from the Bratislava Collection / 23
Ladislav Vrteľ: Civic heraldry in Slovakia / 30
Igor Graus: The application of decorations insignia
in conteporary civic arms / 34

VIEWS / 40

SOCIETIES – INSTITUTIONS
Jörg Füchtner: The German Assocciation
of Genealogical Societies (DAGV) / 43

BIBLIOGRAPHY / 47

CHRONICLE / 48

INHALT / 49

SUMMARY / 50

The Slovak Genealogical-Heraldic Society at the Matica slovenská (established 1991 in Martin, Slovakia) encourages those interested in genealogy, heraldry, and related branches, in particular researchers of the origin of Slovakia related families and persons. For this purpose it gives consultation, organizes scholarly and educational undertakings, publishes semi-annual „Genealogicko-heraldický hlas" and other publications, launches various research projects concerning investigation into sources, and maintains its own library and archives.

The Society is open to members both from Slovakia and foreign countries. The individual or instututional member will be registered after filling a membership form and paying a membership fee (20 USD per year).

Membership forms, cheques and further inquiries should be forwarded to: Slovak Genealogical-Heraldic Society at the Matica slovenská, Novomeského 32, 036 52 Martin, Slovakia. Phone: +421-842-313 72. Fax: +421-842-331 88. E-mail: sismis@matica.sk. URL: http://www.genealogy-heraldry.sk.

Genealogicko-heraldický hlas. Časopis Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti pri Matici slovenskej. *ISSN 1335-0137.* Vychádza 2-krát do roka. Cena jedného čísla 35 Sk. Ročné predplatné 70 Sk (pre členov SGHS MS je zahrnuté v členskom príspevku). Distribúciu pre členov SGHS MS zabezpečuje *SGHS MS, Novomeského 32, 036 52 Martin.* Objednávky a predplatné nečlenov prijíma a širšiu distribúciu zabezpečuje *Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin.*

Ročník 1/2000. Číslo 1. Zostavovateľ a zodpovedný redaktor: *Milan Šišmiš.* Preklady príspevkov: *PhDr. Viliam Mruškovič* (nemčina). Preklady cudzojazyčných resumé: *PhDr. Viliam Mruškovič* (nemčina), *Mária Okálová* (angličtina). Fotografie, reprodukcie a vyobrazenia: *autori, archív SGHS MS.* Technická spolupráca: *Peter Ďuťík, Ing. Milan Novák.* Grafická úprava: *Mahéšvaránanda - Spoločnosť Joga v dennom živote, Milan Šišmiš.* Tlač: Matica slovenská Martin. Vydala Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej v spolupráci s Vydavateľstvom Matice slovenskej.

© *Matica slovenská, Martin 2000*

Jar otvorí už 9. sezónu akcie

PREPIS NÁHROBNÝCH NÁPISOV

Pridajte sa k nám
a pomôžte prepísať texty z náhrobníkov
na niektorom z našich cintorínov.

Metodické pokyny Vám radi poskytneme na adrese:
SGHS MS, nám. J. C. Hronského 1, 036 52 Martin

Adresy autorov:
Dr. Jorg Füchtner, Vorsitzender des DAGV, An der Baumschule 7, D-50374 Erftstadt–Lechenich, Deutschland
Mgr. Igor Graus, Štátny okresný archív, Komenského 26, 976 00 Banská Bystrica
PhDr. Ľubomír Jankovič, CSc., Matica slovenská, nám. J. C. Hronského 1. 036 52 Martin
PhDr. Juraj Spiritza, Planét 6, 821 02 Bratislava
PhDr. Ladislav Vrteľ, Odbor archívnictva MV SR, Križkova 7, 811 04 Bratislava